

આદિ પરીવર્તન થાય છે, તે કાંઈ અપરિવર્તન હોય છે. અપરિવર્તન
પ્રતિ-પ્રવેશના નિર્ણય. એવા અપરિવર્તન પ્રવેશના નિર્ણયથી મ
પ્રતિ-પ્રવેશના નિર્ણય પ્રમાણમાં હોય છે. આથી કહે એ
પરંતુ એમ કયાથી અપરિવર્તન અપરિવર્તન અપરિવર્તન થાય
એમ કયાથી સ્વર્ગવર્તનના નિર્ણય થાય છે. અપરિવર્તન કુર્ચર
માનવ-દેહ દ્વારા અપરિવર્તન અપરિવર્તન છે. એમ કયાથી "અપરિવર્તન
અપરિવર્તન કુર્ચર પ્રવેશના" છે એવી અપરિવર્તન કુર્ચર અપરિવર્તન
અપરિવર્તન કુર્ચર છે. એ કહે: અપરિવર્તન કુર્ચર અપરિવર્તન
માત્ર સર્વત્ર પ્રવેશના રચના અને સર્વત્ર પ્રવેશના અપરિવર્તન
છે. સર્વત્ર એ સર્વત્ર છે. સર્વત્ર એ સર્વત્ર છે. સર્વત્ર સર્વત્ર અપરિવર્તન
દ્વારા અપરિવર્તન કુર્ચર છે. સર્વત્ર તેનું નથી. સર્વત્ર અપરિવર્તન
સર્વત્ર અપરિવર્તન કુર્ચર છે.

માત્ર સર્વત્ર અપરિવર્તન કુર્ચર અપરિવર્તન કુર્ચર છે, તે સર્વત્ર
અપરિવર્તન કુર્ચર છે. એ કહે: અપરિવર્તન કુર્ચર અપરિવર્તન કુર્ચર
અપરિવર્તન કુર્ચર અપરિવર્તન કુર્ચર છે. "અપરિવર્તન" અપરિવર્તન
અપરિવર્તન કુર્ચર અપરિવર્તન કુર્ચર છે. અપરિવર્તન અપરિવર્તન
અપરિવર્તન કુર્ચર અપરિવર્તન કુર્ચર છે.

વર્તમાન મન્યમાં, નાના પ્રમાણના યોગ હોવા છતાં માત્ર રા
યોગનો વિષય અપરિવર્તન અપરિવર્તન છે. આપરિવર્તન અપરિવર્તન
અપરિવર્તન અપરિવર્તન અપરિવર્તન અપરિવર્તન છે. અપરિવર્તન અપરિવર્તન
અપરિવર્તન અપરિવર્તન અપરિવર્તન અપરિવર્તન છે. અપરિવર્તન અપરિવર્તન
અપરિવર્તન અપરિવર્તન અપરિવર્તન અપરિવર્તન છે. અપરિવર્તન અપરિવર્તન
અપરિવર્તન અપરિવર્તન અપરિવર્તન અપરિવર્તન છે.

ધરપ થઈ પામે છે-તેજ) તેમના પક્ષનું સમર્થન કરી
 તુ પૂર્વોક્ત દિક્ષિત મનુષ્યોના પક્ષ સમર્થન માટે એનું કારણ
 મળે તો અનેક પ્રકારે વૈજ્ઞાનિક દિક્ષિત મેળવ્યું છે.
 બરો વર્ગ થયાં લોકોએ એવા અધૈયિક જનાનો સ્વચ્છુએ
 , એ સંબંધી અનેક પ્રકારના વિચારો કર્યા છે, અને ત્યાર
 ન સમાવશાં કેટલાંક સાધારણ તત્ત્વો ગમી સીધાં છે.
 નહિં પણ મનુષ્યની ધર્મપ્રવૃત્તિના મૂળ પાયા ઉપર જ
 મનુષ્ય જારીકામથી વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. એ સર્વ
 અને ચિન્તાનું પરિણામ જ આ રાજ્યવેગ વિદ્યા છે.
 એ આજકાલના અધિકાર વૈજ્ઞાનિક પરિણામો અપેક્ષા
 મળે તત્ત્વોની બ્યાખ્યા કરી તેમને સુસાધ્ય થી નથી
 સ્વતંત્રનો અસ્તિત્વ કરતા નથી પરન્તુ તે વિરૂપરક, સ્પષ્ટ
 કુમરકારવાળા મનુષ્યોને કહે છે કે: અધૈયિક જનાનો
 ઉત્તર, પ્રકાશી હજી, એ સર્વ બે કે સત્ય છે પરન્તુ
 અધર હકકો કોઈ પુરા અથવા બીજા કોઈ મદાપુરો
 તરા સર્વ બ્યાપાર પરિપૂર્ણ થાય છે એવી કુમરકાર પૂર્ણ
 કાર્ય વમાય અધૈયિક જનાનો સ્પષ્ટરૂપે સમજી શકતા નથી.
 બ્યાપાર તે સર્વ માનવજાતિને એનું દિક્ષિત આવે છે
 અને દિક્ષિતો અનન્ન સમુદ્ધ આપત્તી પાછળ રહી મહેલે.
 નિ તેની જ એક હક પ્રજ્ઞાસિદ્ધિ છે. એ વળી એતુ
 ન આવે છે કે: જેમ સર્વ થતનાએ અને અમાર મન
 નિવન કરે છે, તે પ્રમત્તેજ તેના અંતરમ્
 અમાર હર કમળી હજી જન વિદ્યમાન છે. જે સર્વો

આદિ પરિપૂર્ણ થાય છે; તે કોઈ આત્મકર્મ સરજતા નહીં પરંતુ પો-
 રૂતિ-પુરવેદાર નહિ. એવા અપ્રાકૃતિક પુરવના મિત્રનથી મનુ-
 શ્યની કિનારોસ્તિ સિધ્ધિ પ્રમાણમાં હિતેચન પામી શકે એ ખર્ષ
 કરતું એમ કવાથી અવિશ્વમાં આપ્યદિત્તિ અવનતિ ન થાય છે.
 એમ કવાથી સ્વર્ગગતિના નાશ થાય છે. અપ અને કુસરેશરી
 માનવ-દેહ હવે અધિસર સંભાવે છે. એમ કવાથી “ મનુષ્ય સ્વા-
 ભાવિક રીતેજ દુર્જન પ્રવૃત્તિનાં ” છે એવી ભવંદર થતા જન્મે છે.
 એમિ મદદમાએ દે છે કે અપ્રાકૃતિક એવું કંઈ પણ છે ન નહિ.
 માત્ર સર્વત્ર પ્રવૃત્તિનાં શુદ્ધ અને સદ્ગતિ વિચાર ન જોવામાં આવે
 છે. સદ્ગતિ એ કારણ છે. શુદ્ધ એ કારણ છે. શુદ્ધ સદ્ગતિમાં હિન્દિ-
 દારા અનુભવી થાય છે. સદ્ગતિ તેવું નથી. રાજયોગના અનુભવથી
 સદ્ગતિ અનુભવ કરી થાય છે.

ભારતવર્ષમાં જોવા વેદ-મતાનુસાર દર્શન થાય છે, તે સર્વનો
 એક જ હોય છે કે: મનુષ્યે પૂર્વેલા પ્રાપ્ત કરી આત્માની મુક્તિ
 યોગવથી. એનો ઉપાય યોગવિદ્યા છે. “ યોગ ” શબ્દ મનુષ્ય બાવના
 આપક છે. સંપન્ન અને વેદાન્ત, એ ઉભય મત મિલનિત રૂપ
 યોગનું ન સમર્થન કરે છે.

વર્તમાન મનુષ્યમાં, નાના પ્રમાણના યોગ હોવા છતાં માત્ર રાજ-
 યોગનો વિષય લખવામાં આવ્યો છે. પાતળા સૂત્ર એ રાજયોગનું
 શાસ્ત્ર અને સર્વથી કુચ્છ પ્રામાણિક મન્ય છે. અન્ય દાર્શનિક
 પરિણેસ સાથે પર્વજનિને મતબેદ હોવા છતાં પણ તે સર્વેએ જુદે
 જુદે માર્ગે તેની ન સાધન પ્રણાલિને અનુમોદન આપ્યું છે. આ
 પુસ્તકના પ્રથમ અંકમાં, વર્તમાન મેખકે (સ્વામી વિવેકાનંદજી)
 અનુષ્ટાનમાં દેશીક વિવર્ધિને જે ક્રિયાશુ આપતા બાપજી આપ્યા
 હતા તે જ (આ પુસ્તકમાં) પ્રકટ કરવામાં આવ્યાં છે. બીજા

રાજયોગ.

રાજયોગનો ઉદ્દેશ્ય ।

મનુષ્યોનું સર્વ જ્ઞાન, સ્વાતુષ્ઠી, પ્રત્યક્ષ અથવા પોતાના અનુભવ ઉપર આધાર રાખે છે. અનુભવથી જે જ્ઞાન થાય છે. તેનો આધાર પણ પ્રત્યક્ષ છે. જેને નિશ્ચિત-વિજ્ઞાન (અકલ્પિત) કહેવામાં આવે છે તેની સત્યતા અથવા અસત્યતા મનુષ્ય સદનમાં સમજી શકે છે કારણકે બુદ્ધિ અને વિચાર દ્વારા તેની યોગ્ય રીતે તપાસ કરી શકાય છે. વિજ્ઞાનવિદ્ પુરવો કોઈપણ વિષય ઉપર વિશ્વાસ રાખવાનો નિષેધ કરે છે. કારણકે તેમણે અનેક વિષયોનું જ્ઞાન પ્રત્યક્ષ દ્વારા પ્રાપ્ત કર્યું છે અને તે સર્વ પર વિચાર કરી અનેક સિદ્ધાંત નિર્માણ કર્યા છે. તેઓ જ્યારે પોતાના કોઈ સિદ્ધાંતપર વિશ્વાસ રાખવા કહે છે ત્યારે મનુષ્યોની સ્વાતુષ્ઠી અથવા વિચારશક્તિ ઉપર તેના સત્યાસત્યનો નિર્ણય કરવાનો ભાર તેઓ નાખે છે. પ્રત્યેક નિશ્ચિત-વિજ્ઞાનનો એક સાધારણ આધાર હોય છે અને તેમાંથી જે સિદ્ધાંતની ધારણા કરી શકાય છે અથવા જે સિદ્ધાંત ઉપર આવી શકાય છે તેના સત્યાસત્યનો વિચાર મનુષ્ય સહેલાઈથી કરી શકાય છે. ત્યારે પ્રસ થાય છે કે : ધર્મને ખાતે એવો

કોઈ સાધારણ આધાર છે કે નહિ? એના ઉત્તરમાં “હા” અને “ના” બન્ને કહી શકાય છે. જમતમાં ધર્મ સંબંધી એવોજ બોધ આપવામાં આવે છે કે: “ધર્મ એ કેવળ શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસનો વિષય છે.” અધિક સજ્જનો ધર્મસંબંધી અધ્ય-અધ્યાપૂર્વક કાર્ય કરે છે. તેથી ધાર્મિક સમ્પ્રદાયોમાં અનેક વિચાર થતા હતાં પણ કોઈ નિશ્ચિત સિદ્ધાંત સ્થાપન કરી શકાતો નથી. ધાર્મિક વંશોએ, આપણને જ્ઞાન પોતાના કયન ઉપર વિશ્વાસ રાખવાનો ઉપદેશ કરે છે, પણ જો કોઈ તેમના કયનની સત્યતા માટે યુક્તિ પ્રમાણની પ્રાર્થના કરે અથવા વિશ્વાસ રાખવાનું કારણ પૂછે તો તેઓ યુક્તિ પ્રમાણ આપતા નથી એટલુંજ નહિ પણ ધર્મ વિષયક જેની છબીમાં જો આવે તે વાસ્તવિકતા કરે છે. અનેક ધર્મોપદેશકો એવા પણ જોવામાં આવે છે કે: પોતાનો પ્રિય ધર્મમત યુક્તિ રહ્યો અને અવંધીન હોવા છતાં પણ તેનો પ્રચાર કરવા કટિ બદલ થઈ રહ્યા હોય છે! એ પ્રમાણે હોવા છતાં પણ હું કહું છું કે: સમસ્ત દેશોના સર્વ સમ્પ્રદાયોમાં, એક સાધારણ આધાર, સદૃશરૂપે વિદ્યમાન છે. એ આધાર અથવા એ મૂળતત્ત્વ ઉપર વિચાર કરતા જલ્દી આવે છે કે: તે સર્વ ધર્મો એક સાર્વબૈશ્વિક પ્રત્યક્ષ સ્વાનુભૂતિ પર સ્થપાયા છે.

પ્રથમ હું આપને આપદપૂર્વક વિનંતિ કરું છું કે. આપ પ્રવિ-
વીના નિમ નિમ ધર્મોના મુગનરૂપે જરામર વપાસી જૂરો. થોડો
વિચાર કરાથી આપને જલ્દી આવશે કે: તે બે શ્રેણીમાં વિભક્ત
છે. એક એક જોનો આધાર શાસ્ત્ર ઉપર છે અને બીજું એક જોનો
આધાર શાસ્ત્ર ઉપર નથી. જે સમ્પ્રદાયોનો પાંચે સાચોજ્ઞા રીતે
રચાયો છે. તે ૧૬ છે અને તેના અનુવાદિયોની સંખ્યા પુષ્કળ છે.
પરંતુ શાસ્ત્રના આધાર વગરના ધર્મસમ્પ્રદાયો મુમુક્ષુ જેવા થઈ ગયા

છે. કેટલાંક નવા ધર્મ-સમ્પ્રદાયો સ્થાપ્યા છે, પરંતુ તેના અનુયાયિયોની સંખ્યા ખૂબ જ ઓછી છે. જે સમ્પ્રદાયોનું ધર્મ વિશિષ્ટ કોઈ મહાપુરુષોના પ્રત્યક્ષ અનુભવ ઉપર આધાર રાખે છે તે સર્વ સમ્પ્રદાયોમાં એકવચ્ચાનેવામાં આવે છે. ખ્રીસ્તીઓ, હંમુ ખ્રીસ્તને હંમર અવતાર નજીવી પોતાના ધર્મિક સિદ્ધાન્તોપર વિશ્વાસ રાખવાનો ઉપદેશ કરે છે, પરંતુ તેમને તેમના વિશ્વાસનું કારણ પૃથ્વીમાં આવે તો હવરમાં તેઓ એટલુંજ કહેશે "અમને એનો વિશ્વાસ છે." કારણ કે હમુ ખસીદો કહ્યું છે કે: એ હંમરનાં દર્શન કર્યાં છે અને તેમના વિશ્વાસે પણ કહ્યું છે કે: અમે હંમરનો સાક્ષાત્કાર કર્યો છે.

જોઈ ધર્મ પણ એવા પ્રકારનોજ છે. જુદેવના પ્રત્યક્ષ અનુભવ ઉપર એ ધર્મની સ્થાપના થઈ હતી. તેમણે સત્યનો અનુભવ કર્યો હતો અને તેમના સંબંધમાં આત્મા પાછીજ પોતાના ધર્મનો પ્રચાર કર્યો હતો. હિંદુધર્મના સંબંધમાં પણ એમજ છે. એમના કાશ્યોમાં પણ ઋષિ-મુનિઓએ કહ્યું છે કે: તેમણે સત્યનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ કર્યો છે અને તેજ સત્યનો તેમણે પ્રચાર કર્યો છે. તેથી એટલું તો સ્પષ્ટ થાય છે કે: જનમના સમસ્તજ્ઞાનનો-ધર્મજ્ઞાનનો-સાર્વ-જાતિક અને મુદ્દ આધાર, કેવળ પ્રત્યક્ષ અનુભવપર સ્થાપવામાં આવ્યો છે. સમસ્ત ધર્મોમાંથી કયન છે કે: તેમણે અપ્રમાણ અનં-પણ કર્યું હતું અને અનન્તસ્વરૂપ પરમાત્માનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું. તેઓ પોતાની બારી સ્થિતિ જાણવા પામ્યા હતા અને તેમણે જે કંઈ સત્ય જાણ્યું હતું તેનોજ તેમણે પ્રચાર કર્યો હતો. પરંતુ આજ કાલ સર્વ ધર્મોમાં પ્રત્યક્ષ સ્વાનુભૂતિ એ અસમ્ભવિત થઈ પડી છે. એકો કહે છે કે: જે મહાપુરુષોએ ધર્મ સમ્પ્રદાયોની પ્રથમ સ્થાપના કરી હતી, અથવા તેના નામથી ધર્મ પ્રચલિત થયે છે તે મહાપુ-

જને આત્મા છે. " એવું દેવેશ્વરે અધિકાર દેા છે. " એ " હપર
જને આત્મા છે. " એવું દેવેશ્વરે આંતરે તે તેનું દર્શન કરવું
જોઈએ. પણ જો તે ન દેાય તે તેના ઉપર વિશ્વાસ રાખવાની આ-
સ્થતા થી છે. " પાખંડીઓનાં કરતાં સત્ય કહેનાર નારિયેર મોટે સાચા
કહેવાય. આજકાલ અનેક વિદ્વાનો એવોજ અભિપ્રાય ધરાવે છે કે:
ધર્મ મંત્રેણ વિષયેનું અનુસન્ધાન કરવું એ એક નિષ્ફળ કામ છે.
એ સિવાય અન્ય-વિક્ષિત મનુષ્યોના અભિપ્રાય એવો છે કે: " ધર્મ
જને પરમોત્તમ સંતોષી જ્ઞાનનો મૂળ પાયોજ નથી. તેઓ કહે છે કે,
સામાજ્ય મનુષ્યોને ખાટે ઉચિત છે કે: તેમજે ધર્મ, પરમોત્તમ અને
હપર ઉપર વિશ્વાસ રાખવો કારણ કે તે સિવાય તેઓ ઉચ્ચ પ્રકા-
રના નામકરિત અવગ્રહ સામાજિક નહિ કહેવાય. ધર્મ વિષયક મહા
નદિ રાખનારાઓને દોષિત નહિ દેરવવાનું એક કારણ એ છે કે: ધર્મ
સંતોષી તેમને જો વિશ્વક મનુષ્ય છે તે ઉપર જોનું સાર સ્વ-પ્રભાવ
માત્ર છે. તેમને માત્ર વિશ્વક મહાકવના લખેલો પરમ વિશ્વાસ
રાખવાનું કહેવામાં આવે છે. પરંતુ આ કોઈ વિચારકોત્તમ મનુષ્ય
લખેલાના સંગ્રહ સ્થ કહે ખરા? જો મનુષ્યો એવુંજ કરે તેા મનુષ્ય
સ્વભાવ ઉપર જીને જરા પણ મહા ન રહે. મનુષ્ય સત્યનો ગિરજા
છે. તે સત્યનો સ્વરૂપ અનુભવ અને તેમ સત્યને પારકું કરવા ચ્વા
છે. જાણકી હદ પર્વત સરે સત્યના દોષક છે અને એ-જ અખીલ
સ્વભાવની ઊંડણ અને ઉચ્ચતા છે.

રેણુ હપુ છે કે: સત્ય પ્રાપ્ત થવાનું સર્વ સન્દેહ દૂર થાય છે,
સર્વ લોભાદિ ઇન્દ્રિયનિવરણ દૂર જાય છે. સર્વ રોગા લગ્ન વ-ગણ છે.

“ મિષતે દુદયમગ્નિઃ સ્થિત્યન્તે સર્વસંગ્રહાઃ. ”

સ્રીયન્તે જાસ્ય કર્માણિ દુર વવામનોશ્ચરે ॥ ”

મનને બાહ્ય વિષયોમાં સ્થિર કરવું એ તો બહુ સહેલ છે, કાં-
 રણ કે તે સ્વાભાવિક રીતે જ બહિર્મુખી છે. પરંતુ મનોવિજ્ઞાન સંજોગી
 તેમ નથી. ત્યાં તો યાતા અને એક એ જ બનને એક જ છે. અર્થાત્
 મન એજ બહુનાર અને મન એજ બાહ્યવાનો વિષય છે. મન સં-
 જોગી જ અતુસાન્ધાન કરવામાં આવે છે અને મન એજ અતુસાન્ધાન
 કરનાર છે. સર્વ મનુષ્યો જાણે છે કે : મનમાં એક એવી શક્તિ છે
 કે જેનાદ્વારા મનમાં સર્વ આન્તરિક કાર્યો આપણે કર્યા જઈએ છીએ.
 મનની અંદર એક એવી જગત શક્તિ છે કે તેના સમસ્ત કાર્યોની એ-
 કચિત્ કરી તે સર્વનો મન ઉપર પ્રયોગ કરે છે. જેમ સૂરની તી-
 જ્ઞ રશ્મિઓ એક જ યજ્ઞ જ્વાળી (સંકેતચાક જ્વાળી) પોર અંધ-
 કારમય સ્થાન જોવામાં આવે છે તેજ પ્રમાણે એકાગ્રમન જગત પોતાની
 વિખરાવણી શક્તિઓને એક જ કરીને પોતાના આન્તરિક સ્વરૂપો પ્રકટ
 કરે છે. ત્યારે જ મનુષ્યને વિષાસ દ્વયમ થાય છે અને વાસ્તવ-
 વિક આધાર પ્રાપ્ત થાય છે, તેજ સમયે સાધકને સત્ય જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ
 થાય છે. તેજ સમયે તેની ખાતરી થાય છે કે કંઈક અથવા આત્મા
 છે કે તકિ તેજ સમયે તેની ખાતરી થાય છે કે : પોતાનું જીવન સત્ય
 છે કે અનન્ય છે. રાજયોગના સાધનથી મનુષ્યોને એ સારું વિચારણું
 વધાર્થ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. એનો પ્રથમ ઉદ્દેશ્ય મનને એકાગ્ર કરવું
 એ જ છે. ત્યાર પછી મનના નિર્મલિપ્ત કાર્યોપર અધિધાર પ્રાપ્ત
 કરી સામાન્ય સત્ય અને સિદ્ધાન્તોનો આધાર કરવો એ બીજો
 ઉદ્દેશ્ય છે. ત્રી ગ્રંથયોગનો અગ્રવાક કરવા માટે કાર્ષ્ણી ખાતે ધર્મની
 આવશ્યકતા નથી. આત્મિક અથવા નાસ્તિક, દિવ્ય અથવા મુમુક્ષુમાન,
 પારસી અથવા વદુદી, ખ્રીસ્તી અથવા બૌદ્ધ, સર્વ તેના અધિકારી
 જ ને માત્ર તે મનુષ્ય હોવો જોઈએ. પ્રત્યેક મનુષ્યમાં કંઈક ઉત્સુ

મનો માત્ર વિષેષજ્ઞ તિથિ કરતું એ તો જુનું સૂર્યવ છે. પ્ર-
 કૃષ્ટ કે તે સ્વામ્યવિદ્ય સીતેજ મહિર્મુખી છે. પરન્તુ મનોહિત્તાન મેજેતે
 નેમ નથી. ત્યાં નો તાત્પર્ય અને તેવ એ જાને એ જ છે. અર્થતઃ
 મન એજ જલદનાર જાને મન એજ અનુભવનો વિષય છે. મન મ-
 નીતી જ અનુભવનાન કરવામાં આવે છે જાને મન એજ અનુભવનાન
 કરનાર છે. સર્વે મનુષ્યો જાને છે કે મનજ્ઞ એક એવી યજ્ઞિ છે
 કે જેનાદ્વારા મનજ્ઞ સર્વે આત્મિક કાર્યો આપણે કર્યા અહીંએ જીવે
 મનની આંતર એક એવી જનુ સજિત છે કે તેજ સમગ્ર કાર્યોને એ-
 કમિન કરી તે સર્વેનો મન ઉપર પ્રયોગ કરે છે. જેમ સૂર્યની તી-
 વ્ણ રશ્મિઓ એકવ સ્વ જવાળી (મંદાચાલ જવાળી) થોર અર્ધ-
 કારખ્ય સ્થાન જોવામાં આવે છે તેજ પ્રમાણે એકમમન જનુ પોતાની
 વિષયવતી સક્રિયજાને એક કરીને પોતાના અંતરિક્ષ રદસ્થો પ્રક-
 કરે છે. ત્યારે જ મનુષ્યને વિષાસ પ્રપન્ન થાય છે અને વસ્તુ-
 વિક આધાર પ્રાપ્ત થાય છે, તેજ સમયે સાધકને સત્ત્વ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ
 થાય છે. તેજ સમયે તેની ખાતરી થાય છે કે હવેર અથવા અદ્વિત
 છે કે નહિ. તેજ સમયે તેની ખાતરી થાય છે કે પોતાનું જીવન સ્વતઃ
 છે કે અનન્ત છે. રાજ્યોચ્ચના સાધનથી મનુષ્યોને એ સર્વ વિષયોનું
 વચાર્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. એનો પ્રથમ ઉદ્દેશ્ય મનને એકાગ્ર કરવું
 એ જ છે. ત્યાર પછી મનના નિમિત્તિમ કાર્યોપર અધિષ્ઠાર પ્રાપ્ત
 કરી સામાન્ય સત્ત્વ અને સિદ્ધાન્તોનો આનિષ્ઠાર કરવો એ બીજો
 ઉદ્દેશ્ય છે. વળી રાજ્યોચ્ચનો અઘ્વાલ કરવા માટે કોઈ ખાસ ધર્મની
 આવશ્યકતા નથી. આસ્તિક અથવા નાસ્તિક, હિંદુ અથવા બુદ્ધસમાન,
 પારસી અથવા યહુદી, ખ્રીસ્તી અથવા બૌદ્ધ, સર્વે તેના અધિકારી
 જ છે. માત્ર તે મનુષ્ય હોયો જોઈએ. પ્રત્યેક મનુષ્યમાં હવેર સત્ત્વ

અને અન્તર્ગતી મનુષ્યો અમારે પોતપોતાના યાનની ઉગ્રી જુદી ઉપર સિત્ત થશે ત્યારે મનને એક નિર્નયપર આવવું પડી ને ક જલિર્દિવાનવાદીને પોતાના યાનની ઉગ્રી જુદીપર પડેમિત્તાં નિક થવું પડે છે તેજ પ્રમાણે ધાર્મિક પણ સમજી શકશે કે અને પ્રકૃતિમાં ને એક રચારે છે તે વાસ્તવિક જોનાં માત્ર કામના છે. એ એભાવ તેના મનમાંથી એક દિવસ અચાનક યુગ થઈ નહીં એમાં સંદેહ શી?

તે એક તત્ત્વમાંથી આ સર્વે જગત્ ઉત્પન્ન થવું છે, ને એક તત્ત્વ અનેક રૂપમાં પ્રકટ થઈ રહ્યું છે. તેજ એક પદાર્થ-તત્ત્વ વાગુનો નિર્નય કરવો એજ સમસ્તચિંતાન સામ્રાજ્યોનો મુખ્ય હેતુ છે. રાજયોગી પ્રથમ અન્તર્ગતિતવું યાન પ્રાપ્ત કરી તેના દ્વારા માત્ર અને અન્તર એમ ઉભય જગત્ને વચોમૂળ કરાડીને પ્રવલ્ન કરે છે. પ્રાચીન કાલથીજ મનુષ્યો એને માટે ચલ કરતા આત્મા છે. બારત્તર્વમાં એનો વિશેષ ચલ થયો છે અને અન્ય ભૂતિઓમાં પણ એ વિષય મેળવી યોગી થઈને ચલ કરવામાં આત્મા છે. પ્રાચીન દેશોમાં એને રક્ત અથવા યુગવિદ્યા સમજવામાં આવતી અને કાંઈ એનો અભ્યાસ કરવું તેના પર નામર અથવા એન્દ્રભણ્ણિ કથક મદાવરમાં આવતું એટલુંજ નહિ પણ તેને મારી નાખવામાં આવતો. હિન્દુસ્તાનમાં, અને તારણેને કાંઈ એ વિદ્યા એજ મનુષ્યોને દક્ષનાપ્ત થઈ કે નેમને એના ૧૦૦ પાયા ૯૦ મંદો નહીં કરી નાખ્યા અને ને યોગ થઈ જાયને જલ્દતઃ દશ નેમને એ વિષય ભૂતિ મુખજ સમ્યેક યોગવિદ્યામાં ને કાંઈ મુખ અથવા અદ્યુત દેશમાં આવે છે તે લાન તાત્ર કસા રેખ છે. ને કિસ્મતે અપેક્ષિત કલિયાસ થઈ દેવ તેવું જાણતું હતું એકદે અઘ્નરથી

એવી સ્થિતિમાં તેનાં તેઓ ઉપાદ્ય રજાં દોષ તો પણ તે જોઈ શકતો નથી. એ ઉપરથી જાણી શકાશે કે: મન કાન સાથે ચેતન હતું. આખો સાથે તેનો સંજોગ નહોતો, મનમાં આંતરદર્શન કરવાની શક્તિ છે. એ શક્તિના જગવડે જ મનુષ્ય અતિ મંદીર વિભાગમાં દક્ષિણા કરી શકે છે. એવી અંતઃદર્શિ પ્રાપ્ત કરી એજ યોગીનો ઉદ્દેશ છે. કારણ કે એના દારાજ મનના આંતર કાર્યો અને ક્રિયાઓનું જ્ઞાન થાય છે. એમાં વિધાત રાખવા જેવું કંઈ જ નથી. આધુનિક શરીરગત્ત્વિદ પૂર્વકતો કહે છે કે: વાસ્તવિક ક્ષેત્રે તો આખો જોઈ શકતો નથી. સમસ્ત હિન્દીયોની ક્રિયાઓનું કારણ મસ્તિષ્કના સ્નાયુ કેન્દ્રમાં સ્થિત છે. તેઓ કહે છે કે: મસ્તિષ્ક જે પદાર્થો વડે રચાયું છે તેજ પદાર્થો વડે સ્નાયુ કેન્દ્રની રચના થઈ છે. સામાન્ય દર્શનમાં પણ એમજ કહ્યું છે પરંતુ યોગી બેદ એટલોજ છે કે: એકનો વિષય બીજાનો છે અને બીજો આધ્યાત્મિક છે. એટલો મત એજ હતા: પણ ઉત્તરનો વિષય એજ છે. આપણે તો એનાથી પણ અતીત રાખવું અન્વેષણ કરવું છે.

શરીરમાં-મનના-યું થાય છે અને યું થતું નથી એ જાણવા માટે જ યોગી અનુકૂળ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરવાની હઠ્ઠા રાખે છે. માનસિક ક્રિયાઓનો માનસ પ્રત્યક્ષ થયો જોઈએ. આપણે જાણવું જોઈએ કે કોઈ પણ વિષય હિન્દીય યોગ્યર યજ્ઞથી જે જ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થાય છે. તે કયે પ્રકારે થાય છે, મન કયે પ્રકારે તે મંદજ કરે છે, કયે પ્રકારે તે નિમ્નવર્તિમાં પુદ્ગિમાં પ્રવેશ કરે છે અને કયે પ્રકારે તે પુરુષ (આત્મા) સુધી પહોંચી જાય છે. પ્રત્યેક વિજ્ઞાન વિષયક જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવા માટે એક પ્રભુશક્તિ નિર્માણ કરવામાં આવે છે. અને પ્રત્યેક વ્યક્તિએ. એ વિજ્ઞાન વિષયક સિમ્બલ પામ

અધ્યયન.) અને ઇશ્વર પ્રજ્ઞિપાન. (ઇશ્વરને આત્મસર્મ્પણ કરવું.)
 ૩-આસન. ૪-પ્રાણાવાયન. ૫-પ્રત્યાહાર. (મનને અંતર્બુદ્ધી કરવું.)
 ૬-ધારણા (એકાગ્રતા.) ૭-ધ્યાન. ૮-સમાધિ. (જ્ઞાનાવીરત અવસ્થા.) આ સર્વગ્રંથો વચ્ચે અને નિચમએ ચારિત્રગૂઢનનાં સાધન છે. એના સિવાય કોઈ પણ પ્રકારે યોગસાધન શક્ય થઈ નહિ. વચ્ચે અને નિચમનું દૈતાપૂર્વક પાલન કરવાથી યોગીને તેનું ફળ પ્રાપ્ત થઈ રહેશે. યોગીએ કાયા, મનોવાચન દ્વારા કોઈની કોઈપણ પ્રકારે હિસા કરતી નહિ. માત્ર મનુષ્યો પ્રત્યે અહિંસાભાવ દર્શાવવો. એટલું જ નહિ પણ કોઈ પ્રાણી જીવજંતુ પ્રત્યે સુદા અહિંસાભાવ દર્શાવવો. દયા-ભાવમાત્ર જગતનાં મનુષ્યો પ્રત્યે દર્શાવવો એટલું જ નહિ પણ સમસ્ત પ્રાણી માત્ર પ્રત્યે દર્શાવવો જોઈએ. મન, વાણી અથવા કર્મદ્વારા, કોઈપણ સમયે કોઈપણ દેશમાં અસત્ય બ્યવહાર ન કરવો એજ સત્યનું સફળ છે. જે વિષય જોવો જાણવામાં આવે તેજ પ્રમાણે મયારિચિત અન્યને નિરેદન કરવો અને તે પ્રમાણેજ વર્તણૂક રાખવી વળી અન્યજનો સંપૂર્ણ સત્યનું પાલન કરે એજ હૃદયમનક છે. બ્રમ, સોમ, ક્ષત્ર, નિન્દા, અપયસ, યતુના આદિની પરવાહ કર્યા સિવાય સર્વદા સત્યનું પાલન કરવું એજ સત્યનિષ્ઠા કહેવાય. જે મનુષ્ય આ પ્રમાણે સત્યપ્રતિષ્ઠા કરશે તેજ "રાજયોગ" વિધાનો અધિકારી થશે.

અન્ય મનુષ્યની કોઈ પણ વસ્તુ, અધિકાર, દાદિ, પદ વગેરે કપટદ્વારા પ્રાપ્ત ન કરવું એનું નામ અસ્તેય. અસ્તેય-આચરણથી લોભનો નાશ થાય છે. મંસારમાં એવાં અનેક મનુષ્યો જોવામાં આવે છે કે તેમને લાગ મગતો નહિં હોવાથી અન્ય મનુષ્યનો અધિકાર અથવા કોઈ વસ્તુ જોઈતી લેતા નથી. જો રાજ્યને સમાજ અથવા

તુ તેમનો અભિધાય કરી એમનાં પુ. ગ પ્રાણાયામદ્વારા એ મનના એમ પાતાઈ ગયા છે તેમ નિર્ભંગ મન સદામાં સ્થિર થઈ શકે છે. એ ખાટેજ શાસ્ત્રમાં પ્રાણાયામનો વિષય કથવામાં આવ્યો છે. પ્રથમ નાદિ શુદ્ધિ કરી નેમ્મએ, તોજ પ્રાણાયામ કરવાની શક્તિ જન્મે છે. અંગુષ્ઠાદ્વારા જમણું નસકોડું દમારી ઘાના નસકોરાદ્વારા વચ્ચે શક્તિ વાયુ જેમનો નેમ્મએ. ત્યાર પછી કણ્ઠનો પશુ વિશ્રામ કરી વગર કાણુ નાકોડું બંધ કરી જમણા નસકોરા વાટે વાયુ રેચક કરવો નેમ્મએ. પુનઃ જમણા નસકોરાદ્વારા વાયુ આડર્ભજ કરી વચ્ચે શક્તિ ઘાના નસકોરાદ્વારા રેચન કરવો. રશ્મિ દિવસમાં ત્યાર વખત એકે પ્રાતઃકાળ, મધ્યાહ્ન, સાયંકાળ, અને રાત્રિ, એ ચાર સમયે પૂરોજા ક્રિયા જણ વખત અથવા પાંચ વખત કર્વાથી એક વખતનીયું અથવા એક મહિનામાં નાદી શુદ્ધિ થશે. ત્યાર પછી પ્રાણાયામના અધિ-કારી થવાશે. ”

સર્વેજા અજ્ઞાસની આવશ્યકતા છે. તમે નિત્ય અનેક ક્ષણપર્વત જેસી મ્હાડું કથન સામજ્યા કરો અને અજ્ઞાસ કરો નહિ તો તમારી કિંમિત અંશે પણ ઉન્નતિ થશે નહિ. સર્વ વિષયો સાધન ઉપર આધાર રાખે છે. પ્રત્યક્ષ-અનુભૂતિ થયા સિવાય એ સર્વ તદ્દરમાંથી કાઢી પણ સમજવામાં આવશે નહિ. મનુષ્યે જાતે અનુભવ કરવો નેમ્મએ. જાન બ્યાપ્ત્યા અને અભિધાય સામજ્યાથી શું વળશે ? યોગ સાધન કરવામાં અનેક વિધો આવવાનો જાય હોય છે, પ્રથમ—વ્યાધિમસ્ત દેહ શરીર નિરોગી ન હોય તો સાધનમાં વિઘ્ન નકશે. એ ખાટેજ શરીરને નિરોગી રાખવું નેમ્મએ. કયા પ્રકારના ખાનપાન કરીને કયે પ્રકારે જીવન વ્યતીત કરવું એ સંબંધી વિશેષ ઘડવ રાખવું નેમ્મએ. જાન મનમાન આવના રાખવી કે “ શરીર જગવાન થાય ”

100

101

102

103

104

105

106

107

108

109

110

111

તેને કહી જાય "આત્મા" કહી લગાવ નહિ." તેણે પુનઃ શ્રીકૃષ્ણને પ્રશ્ન કર્યો કે: "ખન એજ આત્મા કોણ એવો ખનને નિશ્ચય થતો નથી. શું અત્યે એવોજ ઉપદેશ કર્યો છે?" શ્રીકૃષ્ણે ઉત્તર દીધું: "જાણ તું તેજ છે. જાણ એવો નિર્જન તું તારી - મેજાજ કર." એ સામગ્રી તે દેવતા પુનઃ વિચારવા લાગ્યા. એ સમયે તેમને ઘન કૃત્યન થયું કે: "હું પોતેજ સમસ્ત ખનોરતિયા અતીત, સરીતી અતીત-સર્વ સક્રિયાત "આત્મા" પુ. હુંજ એક નિત્ય પુ. ખદારો જન્મ નથી, મૃત્યુ નથી, ખને વરવાર છેડી રાખી નથી અગ્નિ બાળી રાકતો નથી. વાયુ શુષ્ક કરી રાકતો નથી. જલ ખને ડુબાડી રાકતું નથી. હું અનાદિ પુ. જન્મ મૃત્યુ રહિત પુ. હું અચળ, અસ્પર્શ, સર્વજ્ઞ, સર્વ સક્રિયાત પુ. હુંજ પુરા પુ. હુંજ આત્મા પુ. "આત્મા" એરહે સરીર અથવા ખન નથી. "આત્મા" તો એ સંચી અતીત છે." આ પ્રમાણે દેવતાને ઘન થયું. અને તે જાન-નથી તેને જે તૃપ્તિ થઈ તેનું વર્ણન થઈ શકે એમ નથી વિચારા અનુભવે સત્ય લાભ થયો નહિ. કારણ કે તેના દેહજ અલગ-અલગ આલજિ રહી. તેનામાં શારીરિક બેઝવિચારતી અનેક વાજ નાઓ રહી. બેઝવિચારતાયા આમલ ખનેનું ખન "આત્મા" જે શોધ કરી શકે નહિ.

આ જમરણ અનેક મનુષ્યો આશુરી પ્રવૃત્તિયા છે. જગદેવ તો નુમકુલ હેમ નહિ એમ જનું નથી. એ કહ્યું એમ કહે કે: "મહા! આ.સ." નખને એક અંતી રિયા કિયા કે નેથી તમાજ કનિર પુન અલગ-અલગ રહી શકે." તો એ લામગ્રી અનેક મનુષ્યો તેની વાત રેડી બહુ જમનું કાલ કહે છે કે. "અત્યે હું તમને કવનનું અંતીય મહત્ત્વ જે જમનના છે તે મંચી દાન આપું."

જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી દહીયું, વળી એ પેલું જાણી દહીયું કે સર્વ સ્નાયવીર પ્રવાહ દહીરમાં સર્વત્ર ફરી પોતે જમણુ કરે છે. જે સંખે આપણે તે સર્વનો જનદારા અનુભવ કરી દહીયું તેમ કહે તેમો અને તે સાથે દેહ પણ આપણા અધિનમાં આવી જાય, જન પણ એ સર્વ સ્નાયવીર સ્થિત પ્રવાહદારા સંચાલિત થઈ રહ્યું છે, તેથી તેમનો જલ ફરી સ્નાયવીર મન અને દહીર આપણે વચ વચ જાય. એમો આપણા દાસ-સ્વરૂપ થઈ જાય. જ્ઞાન એજ સ્થિત છે. એ સ્થિત પ્રાપ્ત કરી એજ અપણો ઉદેશ્ય છે. તેથી દહીર અને તેમાં રહેલી સ્નાયુ મંદગામાં જે સ્થિત પ્રવાહ સર્વત્ર સંચાલિત થઈ રહ્યો છે તે સંખેથી જ્ઞાન પ્રાપ્તિની જ વિશેષ આવશ્યકતા છે. ખરે આપણે પ્રાણુપ્રાણી જ પ્રથમ આરંભ કરવો પડે. પ્રાણુપ્રાણ વસ્તુ સંખેથી વિરતુત સમારોધના કરવા ખરે વીર્યકાલની આવશ્યકતા છે. એ વિવેક સંપૂર્ણ રૂપે સમજાવવા ખરે ધણા દિવસ જોઈએ. આ રજા ફેરવે તેના એક એક ભંડોની આરોધના ફીરવ.

આપણે ક્રમે ક્રમે સમજી દહીયું કે પ્રાણુપ્રાણ-સાધન સમયે જે જે ક્રિયાઓ કરવામાં આવે છે તેનો દેવ હોઈ જાય અને પ્રત્યેક ક્રિયા વડે દેહમાં દયા પ્રકારની સ્થિતિનો પ્રવાહ વહન થઈ જાય છે તે સર્વ આપણને ધીમે ધીમે સમજાવો, જરૂર એ ક્રિયાનું સાધન નિર્ણય કરવું જોઈએ. સાધન કરવાથી જ મધ્યમ ધ્યનની સત્વરતા પ્રમાણ જણાયે. હું અને તેથી ગુણિત અને પ્રમાણ ધારા વખતે સમજાવીશ તો પણ જ્યાં સુધી વખતે જલે અનુભવ નહિ હોય ત્યાં સુધી તે વખતે સમજાવો નહિ. જ્યારે દેહના ભંડોના વિભાજન એ સર્વ સ્થિત પ્રવાહની ગતિને રજા રૂપે અનુભવ થઈ ત્યારે જ વધારા સર્વ સંકલની નિવૃત્તિ થઈ. જરૂર એનો અધિ-અનુભવ

કરવા માટે નિત્ય દરોર પરિશ્રમ-અભ્યાસ કરવાની આવશ્યકતા છે. વિરોધ નહિ તો નિત્ય બે વખત તો અભ્યાસ કરવો જ જોઈએ. એ માટે પ્રાતઃ અને સાંજના એ બે યોગ્ય સમય છે. જે સમયે રાત્રિનું અવસાન-સૂઈનો લાઘ આભાસ આકાશમાં જોવામાં આવે અને બ્યારે સૂઈનો પ્રકાશ બંધ પડી રાત્રિ થવાનો સમય થાય તે બન્ને સમયે પ્રકૃતિ દેવી અતિ શાન્ત બાવ પારણુ કરે છે. અતિ ઉપક્રમ અને ગોસ્થ સમય, એ બન્ને મન સ્થિર રહેવાનો અનુકૂલ સમય છે. એ બન્ને સમયે શરીર કંઈક શાન્ત બાવ પારણુ કરે છે. એ બન્ને સમયે સાધન કરવાથી પ્રકૃતિ દેવી જ સાધકને અનેક પ્રકારે સહાયતા કરે છે, માટે એ બન્ને સમયે સાધન કરવાની આવશ્યકતા છે. સાધન સમાપ્ત કર્યા સિવાય બોજન કરવું નહિ; એવો નિયમ રાખવો. એવો નિયમ ક્યાંથી મુખાનો પ્રમગ વેગ તમારું આગલ દૂર કરી દેશે. સ્નાન-પૂજન અને સાધન સમાપ્ત થયા સિવાય આહાર કરવો જોઈએ નહિ. ભારતવર્ષમાં બાળકોને એવું જ શિક્ષણ આપવામાં આવે છે તેથી જ મ્હોટી વય થતાં તેમની એ ૨૫ ૬૬ રૂપે બંધાઈ જાય છે. તેઓ જ્યાં સુધી સ્નાન-પૂજન અને સાધન સમાપ્ત કરતા નથી ત્યાં સુધી તેમને મુખા લામતી નથી.

તમારામાં જેઓ યક્તિવાન છે તેમણે સાધનને માટે એક ખાસ ઓરડો કે જૂઠું મકાન રાખવાની વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. એ મકાન કે ઓરડામાં કદી પણ કોઈએ સ્વપન કરવું નહિ. એ સ્થળને તદ્દન પવિત્ર રાખવું જોઈએ.

સ્નાન કર્યા સિવાય ક્રિયા શરીર મન શુદ્ધ કર્યા સિવાય એ

જ સર્વ સાધકે આ ક્રિયા કે મજન-પૂજન માટે એક મકાન કે ઘરમાં એક જગતી ઓરડી બંધી રાખી ત્યાં જ એ સર્વ કરવું ઉચિત છે. લેખક.

મદાપદાથી જે કું આ બરહર જોવાયો છવન સમુદ તરી પાર થઈ
 સ્ત્રીને જે મનુષ્ય જોયા છે તે સ્ત્રી પણ કુચિત પ્રાપ્ત કરી શકે
 નથી. સાધકે સર્વ જોવાવાનો ત્યાગ કરવો. દેવને વારંવાર કહેવું કે
 "હે દેવ! તું મદાખગવાન છે. તું મદા નિશાચી છે." મનને કહેવું
 કે "હે મન! તું અનન્ત સહિતવાન છે." સાધક! તું ત્હારી
 અનન્ત સહિત ઉપર સંપૂર્ણ મદા રાખજો. ત્હારાથી એ યોગ સાધ્ય
 થશે એવો દૃઢ વિશ્વાસ રાખજો, તો જ ત્હારે કાંઈ પરિપૂર્ણ થશે.

તૃતીય અધ્યાય.

માળ.

જનક મનુષ્યો એવું માને છે કે પ્રાણાયામ એ યાસ-પ્રધા-
 સની કોઈ એક ક્રિયા છે, પરંતુ વાસ્ત-
 વિક રીતે તેમ નથી. સત્ય કહીએ તો યાસ-પ્રધાસની ક્રિયા સાથે
 એનો સંબંધ જાતિ અલગ છે. પ્રાણાયામ-સાધનના અધિકારી થવા
 માટે તેના અનેક જુદા જુદા ઉપાય છે. યાસ-પ્રધાસની ક્રિયા એ
 તેમનો માત્ર એક ઉપાય છે. પ્રાણાયામનો અર્થ પ્રાણનો મેયમ.
 ભારતીય ઇર્ષનિક વિદ્વાનોના અભિપ્રાય પ્રમાણે સમસ્ત જગત એ
 વસ્તુઓ વડે રચાયું છે. તેમાં એકનું નામ આહાર છે. એ આહાર
 એક સર્વ બ્રાહ્મ સર્વાતુરપુત સત્તા છે. જેકોઈક વસ્તુનો આહાર છે
 અને જે કોઈ પણ વસ્તુ અન્ય વસ્તુઓના મિશ્રણથી ઉત્પન્ન થઈ છે તે
 સર્વે એજ આહારપ્રાપ્તી ઉત્પન્ન થયા છે. એજ આહાર વાયુરૂપે
 પરિણત થાય છે. એજ તરલ પદાર્થનું રૂપ ધારણ કરે છે. એજ

ચિત્ત રહ્યું છે. મનોહતિ એ એનો મુદ્ધ અને અતિ હ્રસ્વ પ્રકાર છે. તેને આપણે સ્વચ્છર " મનોહતિ " કહીએ છીએ તેનું જ નામ " મનોહતિ " નથી. મનોહતિના તેા દેહમાં પ્રકાર બે છે. જેને આપણે સદ જ્ઞાન-જ્ઞાન અથવા જ્ઞાન-રહિત વિચારતિ કહીએ છીએ તે આપણું યોગી અતિ નિમ્ન કાર્ય હોય છે. પાસે કે આપણને એક મગજે દંડ રહેા. આપણા હાથ એની પ્રેરણ જ તેને મારવા પ્રયત્નો. તેને મારવા મારે હાથ હાથવાનો, હાથવાનો નખાવવાનો આપણને વિશેષ વિચાર કરવાનું પ્રયોજન નથી એ એક પ્રકારની મનોહતિ કહેવાય છે. કહીશના સર્વ જ્ઞાન-સદાન-રહિત પ્રતિ ક્રિયાઓ (Reflexactions +) એ એકાદી મનોહતિમાં મળ્યા છે. એના કરતાં પણ એક અતિ હ્રસ્વ પ્રકારની મનોહતિ છે, તેને જ્ઞાન-પૂર્વક (Conscious) કહે છે. આપણે વિચાર કરી કહીએ છીએ, ચિન્તા કરી કહીએ છીએ, સર્વ વિષયોની બે બાબુ તથામી કહીએ છીએ, પરંતુ તેથી કાંઈ સર્વ મનોહતિને અન્ત આવી જતો નથી. આપણે જાણીએ છીએ કે: કુદિત અને તર્ક એ અતિ મુદ્ધ સીમામાં વિચરેલું કાર્ય છે. જાતે તે આપણને કેટલેક દૂર પહોંતે જઈ જઈ કહે છે. તેના ઉપર એનો વિશેષ અધિભાર નથી. જે સ્વચ્છર તે પરિભ્રમણ કરી રહે છે તે અતિ આપ અને અતિ સૂઝીલું છે. પરંતુ એનું પણ જેવામાં આવે છે કે: નાના પ્રકારના વિષયો, કે જે કુદિતના અધિભારથી નિર્દિર્ભર છે, તે પણ એનો આંતર આવી સમાય છે.

પુત્રોત્તમે સૌર જગતના અધિભારથી આંતર નહિં દોવા જતા પણ તેમ તે કવચિત્ કવચિત્ તેથી આંતર આવી ઉદરિચન થાય છે અને

× કાંઈ પ્રકારના જાણે આવેદથી કહીતરું કાંઈ જ્ઞાન, પ્રકારિયાત સામનો કાંઈ પણ સદાચર્ય દોષા વિના પાતાની ક્રિયા જ કરે કહે છે, તે કરેને Reflexaction કહે છે.

આપણી શારીરિક અને માનસિક શક્તિ પરિચિત છે તે અનંત પ્રાણ-સમુદાય અતિ નીચાનાં તરંગો છે. જો એ કુદ-તરંગો નજરથી થઈએ તો આપણે સર્વ પ્રાણ-સમુદાયો નજર કરવાની આશા રાખી શકીએ. જે ચોખી પુરુષ એ વિષય પરત્વે સિદ્ધ થઈ શકે છે તેને જ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કાચ છે. ત્યાર પછી તેના ઉપર અન્ય કોઈ પણ શક્તિ પ્રચુત જમાવી શકી નથી. તે એક રીતે સર્વ શક્તિમાન અને સર્વશ્રેષ્ઠ થઈ શકે છે. આપણે સર્વ દેશોમાં જોઈ શકીએ છીએ કે: લાં કેટલાક સમ્પ્રદાયો અનેક ઉપાયો દ્વારા પ્રાણ-પ્રેયમ કરવાનો વત્ન કરી રહ્યા છે. આ દેશ (અમેરિકા) માં જ આપણે મન શક્તિ દ્વારા આરોગ્ય કરનાર (Mind-healer) વિધાસ દ્વારા આરોગ્ય કરનાર (Faith-healer), પ્રેતતત્ત્વવિદ (spiritualists), ખ્રીસ્ત-વિજ્ઞાનવિદ (Christian scientists), વચીકરણ-વિદ્યવિદ (Hypnotists) વગેરે સમ્પ્રદાયો જોઈ શકીએ છીએ. જો આપણે એ સર્વ સમ્પ્રદાયોનું મુક્તત્વ સોધીએ તો જાણી શકીએ કે તેના આશકોના જાણતાં કે અજાણતાં પણ તે તો એક પ્રકારે પ્રાણાયામનો જ અભ્યાસ છે. એ સર્વ સમ્પ્રદાયોનું મુળ તત્ત્વ તેઓ જ તત્ત્વમાં છુપાયેલું છે. તે સર્વે મુળ એક શક્તિ વડે જ અનેક રમત રમી રહ્યા છે. તેમ છતાં પણ જે શક્તિ વડે રમત રમી રહ્યા છે તે સંબંધી તેમને કંઈ પણ જ્ઞાન નથી. જો કે તેમણે દેવ જાગ્યો એક શક્તિ શોધી કઢાવી છે ખરી પણ તે શક્તિના સ્વરૂપ સંબંધી તેઓ તકન અજાણ છે. તેઓ અજાણ હોવા છતાં પણ ચોખીએ એ શક્તિનો જેવો ઉપયોગ કરે છે તેવોજ ઉપયોગ તેઓ પણ નહિ જાણતા છતાં કરી શકે છે. એ શક્તિ તેજ પ્રાણુશક્તિ છે.

એજ પ્રાણ, સમુદાય પ્રાણીના અંતરમાં જીવન-શક્તિરૂપે પ્રાપ્ત.

એ પ્રમાણે થવાનો વિશેષરૂપે સમ્ભવ છે. યોગીજનો પ્રાણાયામ
 એ કાર્યમાં પૂર્ણ થયે મેળવે છે. તમે કદાચ યોગશાસ્ત્રના (અગ્રિ
 ભાષાન્તર-મન્યો દ્વારા જોઈ ચક્રા દર્શો કે: "શ્વાસ મંદજ મં
 વખતે સમુદય ચરીરને પ્રાણ દ્વારા પૂર્ણ કરો." એ પ્રમાણે તે
 સમ્યક્ છે. અગ્રિજ ભાષાન્તરોમાં "પ્રાણ" શબ્દનો અર્થ "શ્વાસ
 એવો કરવામાં આવ્યો છે. એ વાંચનાથી તમને સંકળે સંદેહ ઉત્પન્ન
 થશે કે: શ્વાસ દ્વારા સમુદય ચરીર પૂર્ણ કરવું શી રીતે? વાસ્તવિક
 કદીએ તો એમાં અતુલાકનોજ દોષ છે. દેહનો સમુદય વિગત
 પ્રાણ અર્થાત્ એજ જીવન-શક્તિદ્વારા પૂર્ણ કરી શકાય છે, જ
 ક્યારે તમે એ ક્રિયા કરતાં સિદ્ધ બનશો તો પછી જન્મત્ત્વમાં જે
 પ્રકારનાં ચરીર છે તે સર્વ ઉપર તમારી સત્તા વિસ્તાર પામે
 દેહનાં સમુદય બાહ્ય, સમુદય દુર્ગ્ધ, તમારી છાતીને આધિન રા
 જશે, એટલુંજ નહિ પણ તમે અન્યના ચરીર ઉપર પણ સદા
 જમાવી ચકરીશ. જન્મત્ત્વમાં સારી નરસી ને મધ વરતુઓ છે તે સર્વ
 મેકામક (મેષી) છે. તમે વિચાર કરો કે: તમારું ચરીર રૂપી જા
 નલે કેઈ એક વિશેષ પ્રકારના સ્વર વડે રચાયું છે. ને કેં
 બલિત તમારી નજીક નિવાસ કરશે, તેના હૃદયમાં તે સ્વર-ટેમ
 ભાવના-ઉત્તરવાનો ચલન થશે. જો તમે સમગ્ર અને નિરોગી હો
 તો તમારી સમીપ રહેલા મનુષ્યોમાં કંઈક સમગ્રતા અને નિરોગી
 પશુાની ભાવનાનો મંચાર થશે. પરન્તુ જો તમે બાધિમસ્ત અથવા
 નિર્જન હોશો તો તમારી સમીપ બેઠેલા મનુષ્યો પણ જાણે બાધિ
 મસ્ત અને દુર્જન થતા જોવામાં આવશે. તમારા ચરીરમાંથી નિ
 જતા કમ્પન-Vibration-તમારા સમીપસ્થ ચરીરમાં પ્રવેશ કરશે
 એમાં જરા ખત્ર સંક નથી. ક્યારે કેઈ પણ મનુષ્ય અન્ય મનુષ્યને

જગવડે આરોગ્ય-કરનાર દાહર - દરદીને વિશેષરૂપે આરોગ્ય
સંજ્ઞાવાન થાય છે. કારણકે, તે પોતાની કમ્પન ઇન્ડિકેટરમાં
મોની આમકા પ્રાણચક્તિને પ્રભેદિત કરી ખાતે છે.

પાન્ય વિશ્વાસના જગવડે આરોગ્ય-કરનારઓના મનમાં સર્વેષ
પ્રકારનો જામ ઉપજેલો હોય છે. તેઓની માન્યતા છે કે: સાદાપૂ
તેઓને રોગપ્રજ્ઞ કરે છે. વારંવાર કહીએ તો કેવળ વિશ્વાસ
એકવું કારણ નથી. એવા પણ રોગો છે કે જે રોગી પોતે
સમજી શકે નથી કે તેને કયો રોગ થયો છે? રોગીને રોગ
જેવા પોતાની નિરોગીતા મેંઝથી પ્રજ્ઞ વિશ્વાસ હોય છે તેમ
રોગીને એક મુખ્ય કારણ છે અને એને પરિણત્યેજ તેનું મૃત્યુ
છે. એમાં સ્વાભાવિક કેવળ વિશ્વાસ (શ્રદ્ધા) થી રોગો મટી જતા
ને વિશ્વાસ (શ્રદ્ધા) થીજ રોગો મટી જતા હોય તો પછી
રોગીઓ જાતી જવા પામત. કારણકે પ્રત્યેકને પોતાનો રોગ
જા હવે શ્રદ્ધા હોય છે. સત્ત જોવા પ્રાણ-ચક્તિવડેજ રોગો દૂર
થકે છે. કોઈ પ્રાણચિત પવિત્રતા પુરુષ, પોતાના પ્રાણને એક
કમ્પનમાં લઇ નીચે અન્યથા મેંઝાસિત કરી છતિ તેનામાં તેમ
કરના કમ્પન-Vibration-કેવળ કરી થકે છે. તખતે નિત્ય જનતા
જોવો ઉપરથી એનું પ્રમાણ મળી શકશે. હું બાપજો કહું છું તે
જોવો હું શું કહું છું? તે સમયે હું મદારા મનમાં એક પ્રકારના
પનો દિવસ કહું છું. હું એ વિષયના જેટલા પ્રમાણમાં ફલદાર્પ
કહું તેટલા પ્રમાણમાં તમે મદારા વાક્યો હવે મુખ્ય વડ જાઓ
તમે સર્વ જાણો છો કે: જે દિવસે બાપજ કરતાં કરતાં હું ખુબ
જાત જાતી જાઉં છું (કહેવાય જાઉં છું.) તે દિવસે મદારૂ બાપજ
જોવો જાણુ પ્રિય લાગે છે, અને જે દિવસે હું બાપજ કરતી વખત

તિના સાધારણ નિર્ભય પ્રેમાલુ એવું પરિવર્તન થતાં જાણે વર્ષે
 થઈ જાય છે, પરંતુ એ સમયનો હિસાબ થોડો સાધેનેનો ને
 જોઈ કરવામાં આવે તો તોઈ સમય પણ મળે ને તુરં થઈ જાય છે
 થોડીમનો કહે છે કે સાધારણ રીતે કાર્ કરતાં અધિક સમય
 જતાય છે પરંતુ તે જ કાર્ કરવાનો વેગ વધારવામાં આવે અર્થાત્
 ઉતાવળ-હઠ-ઝડપે કાર્ કરીએ તો થોડા સમયમાં જ તે પૂર્ણ
 પૂર્ણ થઈ જાય છે. આ જમતના કાળ-માણસમાંથી મનુષ્યો થોડો
 થોડો કરીને વિશેષ કાળ-સંયત કરવા કાળમાન છે. આ પ્રમાણે
 કરવાથી એક મનુષ્યને દેવતા પ્રાપ્ત કરવા માટે કાલ્ય જાણે વર્ષ
 વીતી જાય, અને એથી લગ્યાવસ્થા પ્રાપ્ત કરવા માટે માત્ર ૫૦ લાખ
 વર્ષ પણ થઈ જાય, અને પૂર્ણ સિદ્ધાન્તવા પ્રાપ્ત કરતાં કાલ્ય બીજા
 ૫ લાખ વર્ષ પણ વીતી જાય, પરંતુ ઉન્નતિના વેગમાં જોઈ કરવાથી
 એટલો તોઈકાલ પણ સંયેષ થઈ જાય છે. નિર્વચિત રૂપે સાધના
 કરવામાં આવે તો ૭ માસમાં જ કરવા વધારેમાં વધારે ૭ વર્ષમાં
 સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કેમ ન થાય? તુજિ દ્વારા સમજી શકાય છે કે એને
 માટે કેવળ સમય નિર્ધારિત છે જ નહિ. દશાત સ્વરૂપ કરી શકાશે કે
 કાળ એન્જિનમાં નિર્વચિત રૂપે કાળમાં નાખવાથી એક કલાકમાં ને
 માસમાં હિસાબે પ્રવાસ કરી શકે, અને તેથી વિશેષ કાળમાં નાખ-
 વાજ આવે તો તે જ એન્જિન એથી પણ વિશેષ કાળમાં શોધી શકે
 છે અને પારેયે સ્વયં જુદું જ જાતની પદોએ છે. મેષ ટ્રેન અને
 પેન્સિલ ટ્રેનની દોડવાની ગતિમાં કેટલો તફાવત થાય છે! મેષ
 જુદું જ પદોથી શોધી જતજનવરવાને પદોએ છે અને પેન્સિલ ટ્રેન
 થઈ જ પોને પોને-અપ્રકાશ અપ્રકાશ-અમુક સ્વયં પદોએ છે! એ
 માણે પણ સાધનામાં તોય વેગ વધારી શકીએ તો અજાણજાણ

જ મુક્તિ-પ્રાપ્તિ કેમ ન કરી શકીએ? આપણે ભણીએ, ળીએ કે
 શાખાન્તે તો સર્વે જીવો મુક્તિ પામવાનાં જ છે, પરંતુ આપણે
 જ્યાંથી બંધાઈ પડ્યા છતાં મારે 'પોલી' 'લુ' લેખએ? અને 'લા' મારે
 વારંવાર જન્મ મરણનું ભરંદર દુઃખ ભોગવવું લેખએ? જેમ બને
 તેમ જલદી આપણે એ દુઃખથી છા મારે વહેલા મુક્તિ પ્રાપ્ત ન
 કરી? આ કુણેજ, આ શરીરેજ, આ મનુષ્ય-રોદમાં જ આપણે
 મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવા સમર્થ ન થઈએ? એ સંમંથી અનન્ત જ્ઞાન અને
 અનન્ત શક્તિ આપણે આ કુણે જ છા મારે પ્રાપ્ત ન કરી?

આત્માની ઉત્તરિનો વેગ હલિ કરી ક્યે પ્રકારે અલ્પ સમયમાં
 જ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી શકાય એજ ચોગ્યવિધાનું લક્ષ્ય અને હિત્ત
 છે. અનન્ત શક્તિ-ભાવદરમાંથી શક્તિ મદલુ કરવાની સત્તા વધારી
 કેવી રીતે શીઘ્ર મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય અને પોલી પોલી મતિ કરીને જ્યાં
 સુધી જન્મ મરુખો મુક્તિ પ્રાપ્ત ન કરે ત્યાં સુધી આપણે પણ થાટ ન
 જોવી ખો તેનો ઉપાય ચોખીજનોએ શોધી શકાશે. છે. મદાણા, પાપુ,
 સિદ્ધ-પુરુષ કહેલાં યું સમજી શકાય છે?

સાધારણ મરુખો કોટી કોટી જન્મમાં ને અવરુદ્ધો ભોગવી
 લાગે મુક્તિ થાય છે તે સર્વને ચોખીજનોએ એક જન્મમાં જ સમયને
 મંદેષ કરી લાઘુ ભોગવી લેએ. એક જન્મમાં જ તેઓ પોતાની મુક્તિનું
 સાધન સાધ્ય કરી લેએ. તેઓ મુક્તિ સિવાય બીજા કશું પણ વિચાર
 કરતા જ નથી. તેઓ મુક્તિ સિવાય બીજા કશું પણ માગે મારે
 ખાસ નિખાસ સુદાં મૂકતા લેતા નથી. એક હાણે. સમય જમ
 લેઓ રૂવા જવા લેતા નથી. એ પ્રમાણે વર્તવાથી જ તેમનો મુક્તિનો
 સમય સંક્ષેપ લેતો જાય છે. એકાગ્રતાનો અર્થ જ એ છે કે; શક્તિ
 સંચય કરવાની મતિ વધારી સમય સંક્ષિપ્ત કરવો. રાજકોમ.

નો અર્થ પ્રકાર પ્રત્યક્ષ રીતે સમર્થ છે, અથવા વાતુચિત્તિ
 સંબંધી વિચાર કરે. વાતુ અને (૫) ધરમાં સંમિલન થઈ રહ્યું છે.
 એક ધર વાતુ ઉપર જીવે સ્થર સ્થાયી રહ્યા છે. પ્રકૃતિની નજર
 રીતે જો ધર છે તેના ઉપર ધર કરતાં અધિક ધન હોય છે, તેથી
 જમ્બુદ્વિપ પ્રદેશમાં જતાં જોઈ શકાય છે: વાતુ કમલ: તરલ થાય છે.
 અથવા સમુદ્ર સંબંધી વિચાર કરે. સમુદ્રમાં જોઈ શકાય તે પ્રવેશ
 કરીને ત્યાં જઈને બહાર જઈ જાય છે. જમ્બુદ્વિપ સમુ-
 દ્રના તળીયામાં નિવાસ કરે છે તેઓ સમુદ્રની સાપાટી ઉપર કરી જમ્બુ
 આવી શકતા નથી, કારણ કે ત્યાં આવતા ઘર્ષણ તેમનું પ્રાણ લેવા છે.

સર્વ જગત્સુ "ધર" ના એક મહા સમુદ્ર રૂપે સમજ
 શકે. પ્રાચીન સંજ્ઞા વડે તે સ્પષ્ટિત થઈ રહ્યું છે અને જાણે અનેક
 ધર વડે ભિન્ન ભિન્ન રૂપે અવસ્થાન કરે છે. એ ઉપરથી જોઈ શકાય
 કે જે સ્થાનમાંથી સ્પષ્ટનનો આરંભ થયો છે ત્યાંથી જોઈ શકે દૂર
 મગન કરી શકાય છે, તેથી સુધી તે સ્પષ્ટનનો નુક મારે અનુભવ
 થાય છે. દેવની સમક્ષ સ્પષ્ટનની મતિ અતિ કુવ છે. વળી ધરો
 કે એક એક પ્રકારના સ્પષ્ટન છે તે એક એક ધર (૫)
 છે. એ સર્વ સ્પષ્ટનક્ષેત્રની એક કુદાળા રૂપે કલ્પના કરે સિદ્ધિ એ
 એનું કેન્દ્ર છે. એ કેન્દ્રથી જોઈ શકે દૂર મગન કરી શકાય, ત્યાં સ્પષ્ટન
 નુક થતા જાય છે. શ્રુત એ સર્વ કરતા બાકી ધર છે. મન એ તેના
 કરતા નજીકનો ધર છે, અને આત્મા એ કેન્દ્ર સ્વરૂપ છે. આ પ્રમાણે
 વિચાર કરવાથી જાણી શકાય છે: જો એક એક ધરમાં નિવાસ કરે
 છે, તેઓ એક બીજાને ઓળખી શકે પરંતુ તેના કરતાં નિમ્ન
 અથવા ઉચ્ચ (૫) ધરમાં નિવાસ કરનાર છપેને તેઓ જોઈ
 શકે ઓળખી શકી નહિ, પરંતુ જેમ આપણે સદ્યસર્વકે કે

અને વિજ્ઞાની ગતિમાં બેઠે કંઈતો છે ? ધારો કે, એક ટેબલ એવી રીતે સંચાલિત થાય છે કે જેથી તેના પરમાણુઓ ભિન્ન દિશામાં સંચાલિત થાય છે. જો એ ટેબલના સમુદય પરમાણુઓ કાણે કાણે એક દિશામાં સંચાલિત થાય તો તેમ વિદ્યુત્ સક્રિય-રૂપે દેરવાઈ જશે. સમુદય પરમાણુઓ એક દિશામાં ગતિશીલ થાય તો તેનેમ વિદ્યુત્ ગતિ કહે છે. આ મકાનમાં જે વાયુનો જથ્થો બરાબો છે, તેનાં સમુદય પરમાણુઓ જો કેમયઃ એક દિશામાં સંચાલિત કરવામાં આવે તો તે સ્થાન એક મકાન વેદ્યુતિક-ચન્ન (Battery) રૂપે બદલાઈ જશે. શારીર-વિધાન-શાસ્ત્રનો એક નિયમ આપણે લાક્ષણિક રાખવો જોઈએ. જે સ્નાયુ કેન્દ્ર, આસપ્રધાસનના ચન્નોને નિયમિત રાખે છે, તેનો સમુદય સ્નાયુપ્રવાહ ઉપર કંઈક પ્રભાવ હોય છે. એમ કેન્દ્ર વક્ષઃ સ્થળની બરાબર વિપરીત દિશામાં-મેરુદ્વડમાં અવસ્થિત રહી રહ્યું છે. તે આસપ્રધાસનના ચન્નોને નિયમિત કરે છે, અને અન્ય સ્નાયુઓ ઉપર પણ તેનો કિયિત્ પ્રભાવ પડે છે.

હવે આપણે પ્રાણાયામ-ક્રિયા સાધન કરવાનું કારણ સમજાવવું લેવા કરીશું. પ્રથમતઃ જો આસ-પ્રધાસની ગતિ નિયમિત કરી શકાય તો શરીરના સમુદય પરમાણુઓ એક દિશામાં ગતિ કરવાની શરૂઆત થશે. જો અનેક દિશામાં વિચરેલું મન, અનેક દિશામાં નહિં જતા માત્ર એકજ સ્થાનપર નિમજ્જ રહ્યું એક દૃઢ-અંજાશક્તિરૂપે સ્થિર થાય તો સમુદય સ્નાયુ-પ્રવાહ પણ બદલાઈ જઈ એક પ્રકારની વિદ્યુત્ સક્રિય ગતિ પ્રાપ્ત કરે. એ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે : જો સર્વે સ્નાયુ-પ્રવાહ અંજાશક્તિરૂપે બદલાઈ જાય તો તે વિદ્યુત્ સક્રિય કાંઈ એક પદાર્થનો આકાર ધારણ કરે છે. શરીરમાંની સમુદય ગતિ સંપૂર્ણ સ્થાન તરફ ગમન કરે તો તે અંજાશક્તિના મકાન આધાર

નાડીના મોંઘમાં યજ્ઞને—નાડી જાગતી સદાવતા સિરાવ-માનસિક પ્રવાહ વદન કરી સૂઝે તો એ સમસ્યાની મોંઘમાં થઈ જાય. યોગિ-જનો કહે છે કે પુરોહિત કાર્ય પરિપૂર્ણ કરવામાં કાંઈ પણ અસમર્થવિત નથી. કિંવા કરતાં કરતાં સર્વ પ્રકારની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે એમાં નિશ્ચય જરૂર મરેદ નથી.

સર્વ સામાન્ય મનુષ્યોના શરીરમાં જોઈએ તો મુખ્યત્વે નાડીનો નીમસો હોય. મંથ હોય છે, તેથી તેના દ્વારા કોઈ કાર્ય થઈ શકતું નથી. યોગિજનો કહે છે કે એ મુખ્યત્વે દ્વાર ઉપાડી તે દ્વારા સ્નાયુ-પ્રવાહ વહેવડાવવા માટે અમુક કિયા-પ્રજ્ઞાથી યોજવામાં આવી છે. તે કિયા સાધ્ય કરવામાં આવે તો સ્નાયુ-પ્રવાહ મુખ્યત્વે દ્વારા વદન કરી શકાય. જે સમયે કાંઈ એક જાણ રિપવ કરીશ તો કાંઈ પણ કેન્દ્રમાં જઈને આધાત કરે છે તે સમયે એ કેન્દ્રમાંથી એક પ્રત્યાપાત Reaction થાય છે. એ પ્રત્યાપાતનું રંગ બિન્ન બિન્ન સ્થળમાં બિન્ન બિન્ન રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. આપણા શરીરમાં બિન્ન બિન્ન જોડણી સંદિત-કેન્દ્ર છે તે સર્વે એ વિભાગમાં વહેંચી શકાય. એમાંના એક પ્રકારનો જાન વિચરિત ગતિપૂર્ણ કેન્દ્ર Apathyatic Center અને બીજા પ્રકારને ગૈતન્યમય કેન્દ્ર કહેવામાં આવે છે. પ્રથમ પ્રકારની પ્રતિક્રિયાનું રંગ દેવગ ગતિ અને દ્વિતીય પ્રકારના કેન્દ્રમાં પ્રથમ અનુભવ થાય છે પછી તે ગતિશીલ થાય છે. સર્વ પ્રકારના વિષયોનો અનુભવ, એ જગદારથી આપણા ઉપર જે સંપર્ક આવે તેનો જાણે છે તેનો માત્ર પ્રત્યાપાત જ છે. દરેક પ્રકાર એ જાય છે કે સ્વપ્નમાં આપણને જુદા જુદા પ્રકારના અનુભવો હશે પ્રકારે થાય છે ? તે સમયે તો આપણા શરીર-મનને કાંઈ જાણ આવેલા થવો નથી એ કદાચી મનુષ્ય જાણ છે કે એમ મનુષ્યના વિચારો

શરીરના બહાર બહાર કેન્દ્રમાં અવસ્થિત હોય છે તેને પ્રેમાલ્પે બહાર
 બહારમાં ક્રિયાઓ પશુ શરીરના કોઈ કોઈ સ્થાનમાં નિમગ્ન અર્થ
 કાંઈક આવે અવસ્થાન કરે છે. ધારો કે આપણે એક નગર નેપું તે
 નગર રૂપે ને નદિવસ્તુ અવસ્થાન કરે છે તેના દર્શનદારા આપણે
 શરીરમાં એક આપણે કહે તેનો શરીરની અંદરથી પ્રત્યક્ષ
 અર્થાત પ્રતિક્રિયા થયે. તેના દ્વારા આપણે એ નગરનો અનુભવ
 કરવા સમર્થ થઈએ છીએ, અર્થાત નદિવસ્તુ દ્વારા આપણે
 સ્નાયુમંડલીમાં ને એક પ્રકારની ક્રિયા ઉપસ્થિત થયે છે તે દ્વારા
 મસ્તકમાં એક પ્રકારની ક્રિયા થતાં તેમાંના પરમાણુઓ સંચલિત
 થાય છે. આપણે સમજી શકીશું કે અનેક દિવસ બતીત થવા છતાં
 પણ એ નગર આપણા સ્મરણપટમાં આવે છે. સ્મૃતિ (સ્મરણશક્તિ)
 એ પણ સ્વપ્નની પેઠે એક પ્રકારનો વ્યાપાર છે. માત્ર તે સ્વ
 કરતા કાંઈક અસ્પષ્ટ સમ્પન્ન છે એટલુંજ, તેમ છતાં ક્રિયા
 કરતાં પડશે કે તે મસ્તકની અંદર એવાં સામાન્ય પ્રમાણમાં અમલ
 પ્રવેશ કરાવે છે તે ક્યાંથી આવે છે ? એ અમલો પ્રવેશ ઉપન
 યયેથી વિવિધાનુભૂતિમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે એમ તો કહી પણ કહી
 શકાશે નહિ. એમ હોવાથી સ્પષ્ટ નજીવ છે કે એ વિવિધાનુભૂતિ
 માંથી ઉત્પન્ન થયેલા સર્વ સંસ્કારો શરીરના કોઈ એક સ્થાનમાં
 સંચય થઈ રહ્યા છે. તેજ શરીરના નિમિત્ત નિમિત્ત કેન્દ્રમાં પ્રતિક્રિયા
 દ્વારા સ્વાનુભૂતિ રૂપ મદુ ક્રિયા ઉત્પન્ન કરે છે. ને સ્વ
 નમા એ સર્વ સંચિત વિવિધાનુભૂતિ-સંસ્કારોની સમગ્રિ હોય છે
 તેને સ્થાપાર પદ (ચક્ર) કહે છે. અને એ સ્થાનમાં ને ક્રિયાશક્તિ
 સંચિત છે તેને કુણ્ડલિની કહે છે. સમગ્ર છે કે શરીર અંદરથી
 સર્વ ગતિ-શક્તિઓ એ સ્થાનમાં કુણ્ડલી (કુંડાળ) પેઠે સંચિત

વળી મુક્તમથાન-વિચારણી પુણ્યસિત્તી જાગૃત્ત વાપ છે. જોઈને એ
 અસૌકીક જ્ઞાન અથવા શક્તિ કહે છે. તેવા જ્ઞાનીને સંપૂર્ણ સર્વ
 પશુ વિગ્રહ જોવામાં આવે છે ત્યારે સમજવું જોઈએ કે: એ મનુષ્યે
 પુણ્યસિત્તી શક્તિ કાઢપણ પ્રકારે આશ્વિનદારમાં પ્રવેશ કરી શકી છે.
 તેમ જ્ઞાત એવા અસૌકીક બનાવો વખતે પ્રભુ સ્વયં જોવામાં આવે
 છે કે તે મનુષ્યે કાઢએક એવી સાધના કરી લીધી છે કે જેથી
 અજ્ઞાનજ્ઞાન તેની પુણ્યસિત્તી શક્તિ કિચિત્ત અંશે સ્વતંત્ર થઈ શકે
 આમાં પ્રવેશ કરવા પામી છે. એ તે પ્રકારની ઉપાસના હોય, તેમજ
 તે જ્ઞાત્તા કે અજ્ઞાત્તા, તેમજ એક જગત્ત સ્થાનમાં પહોંચાડી રહે
 અર્થાત્ત તે ઉપાસનાદારા પુણ્યસિત્તી શક્તિ જાગૃત્ત વાપ છે. જે
 મનુષ્ય કહે છે કે: મને મહારી પ્રાર્થનાનો ઉત્તર મળ્યો છે તે
 જાગૃત્ત નથી કે: પ્રાર્થના-રૂપ-અમુક મનોવૃત્તિદારા તે પોતાના
 દેહમાં નિવાસ કરી રહેલી અનન્ત શક્તિના એક મિનુને જાગૃત્ત
 કરવા સમર્થ થયો છે. યોગીજનો કહે છે કે: અજ્ઞાન મનુષ્યો સર્વ
 પામી જોનો નાના રૂપે ઉપાસના કરે છે તેમ પ્રત્યેક જીવાત્માના અંતર
 માં શક્તિન સ્વરૂપ નિવાસ છે. તેની સમીપ કયે પ્રકારે અથસર થઈ
 જાય એ જ્ઞાત્તા સમજી શકાશે કે તેમ અનન્ત સુખદાયક છે. તેથીજ
 કહીશું કે: રાજયોગ એજ સાચું ધર્મ-વિજ્ઞાન છે. એજ સર્વ
 ઉપાસના, સર્વ પ્રાર્થના, જિલ્લ જિલ્લ પ્રકારની સાધન પદ્ધતિ અને
 તરફ અસૌકીક બનાવોની વૈજ્ઞાનિક વ્યાખ્યા સ્વરૂપ છે.

દમ્ય આપણા શાસની સાથે એક સરખી રીતે સરીસતી બકાર નિહો છે અને સરીસતી અંતર પ્રવેશ કરે છે. એ પ્રમાણે કરવાથી જોઇ શકાય છે કે સર્વ સરીર જાણે કેમકે સામ્યભાવ ધારણ કરવું જાય છે. એવી અવસ્થા પ્રાપ્ત કર્યાથી તમે જાણી શકશો કે સાચી વિશ્રાંતિ કેવી હોય છે ? વાસ્તવિક રીતે એ વિશ્રાંતિ સાથે તુલના કરી જોતાં નિહાને કરી પણ વિશ્રાંતિ કરી શકાશે નહિ. જ્યારે તમે એ સાચી વિશ્રાંતિનો ઉપયોગ કરશો તે વખતે તમને સમજાય છે કે અતિશય શહેલા સ્નાયુઓ સુધા જાણે શાન્ત પડતા જાય છે, અને એમ પણ લાગશે કે પૂર્વે તમે કરી પણ સાચી વિશ્રાંતિ લીધીજ નથી. ભારત-વર્ષમાં પ્રાણાયામ સમયે શ્વાસ મદલુ અને ત્યાગની મીઠાશ એક, બે, ત્રણ, ચાર, એમ અનુક્રમે નદિ મદ્યતા અને દેહસાત સાહેતિક સ્થાનનો ઉપયોગ કરીએ છીએ. તે ખરેખર પ્રાણાયામ કરતી વખતે ઇચ્છાનું અથવા અન્ય કેવળ પણ હપરવાચક પવિત્ર સ્થાનનો ઉપયોગ કરવાનું હોવામાં આવે છે.

એ સાધનનું પ્રથમ રૂપ તમે એજ જોઇ શકશો કે તમારા મુખની સોખા જિહ્વા પામળી થાય. મુખ ઉપર મુખેતા અને હો-રતા-પ્રદાશક ને ને રેખાઓ જણાવી દીધી તે સર્વે અનુદિત થઇ જાય. એ સમયે તમારું મન શાનિવડે પરિપૂર્ણ થઇ જાય. એ શાંતિ અને એ આનન્દ, તમારા મુખ ઉપર પ્રકટ થાય. દ્વિતીય, તમારો સ્વર અતિ સુંદર થાય. ત્રેડે એવા એક પણ યોગી જોયો નથી કે જેના ગાળો સ્વર કંઈક હોય. દેહસાત જામ પર્વત અજવાલ કરતાજ એ સર્વ ચિદ્ગતો પ્રકટ થવા લાગશે. પ્રાણાયામનું એ પ્રથમ સોધન દેહસાત દિવસ અજવાલ કર્યા પછી પ્રાણાયામનું એક અતિ ઉચ્ચ સાધન સાધ્ય કરવું પડે. તે એ છે કે “હય અર્ધાવ હયા નરોચ્ચ

કર્મ કરેલ વાકુને ચેતના પૂરી (કુમર હી) મળે. અને જમી
ના એકન્દરવત પામે પામે વાકુરેષક રમે. જેમ કરવાથી એક પ્રાજ્ઞા-
વા દશે. પ્રાજ્ઞા એ સમયે પ્રાજ્ઞાવામિત ગિરિદાસ (કુમરેલી)
પર મન સિયર કરવાનું જુદાંદા નહિ. એવી કરવાના કરવાથી તમારા
અંતરમાં અનેક પ્રાર્થ કરવામાં દશે. વળી એક ગ્રીષ્મ પ્રાજ્ઞાની
પ્રાજ્ઞાવામ વિધિ સાંભળે. જમી પામે કરીશમાં જાત મદન કરેલ.
જો હવે વિધિન કર્યા પડે પામે પામે જાત જદાર કરેલ, અને તે
ગીરીવાદ જદારેલ કરેલા રો. મળેલ કરવા જાડે પૂર્વે કરેલામાં અમ્બુ
કે તેલથી એકન્દરવત પૂરેલ, કુમર અને એક કરેલ. પૂર્વ પ્રાજ્ઞાવા-
મમાં અને આ ગ્રીષ્મ પ્રાજ્ઞાવામમાં. ૧: એકલોક છે કે: પૂર્વ પ્રાજ્ઞા-
વામ સમયે જાત અંતર પામ્ય કરેલા ખે છે અને આ પ્રાજ્ઞાવામમાં
જાતને જદાર રીતી રાખેલા ખે છે. આ ગ્રીષ્મ પ્રાજ્ઞાવામ પ્રાજ્ઞાવામ
પરેલા કરતાં જુદુ સદેલાઈથી રહે રહે એમ છે. જે પ્રાજ્ઞાવામમાં
જાત અંતર મદન કરવાનો દોષ તે દોષા ઉપરાંત કમલ કરી રાખેલા
નહિ. પ્રાજ્ઞાવામમાં આ વખત અને સાવધાનમાં આર વખત તેનો
અજ્ઞાત કરવા પડે પામે પામે તેના મળવા જુદિ કરેલો. તમે પામે
પામે એકલોક રહેલા કે: એ અજ્ઞાત નમ જુદુ સદેલાઈથી રી રી રહે
છે. અને એનાથી તમને અતિવન આનંદ નામ થાય છે. જે સમયે
તમારે અજ્ઞાત અતિ મગ્ન થઈ જદવ તે સમયે તમારે અતિ સદ-
ધાનતા સદિત આર સંકલિત નહિ છે નેકન્દરવતનો સમય વધારેલ.
અનિર્વામિત રીને સાધન કરવાના તમારે અનિર્વા રવાનો મંત્ર છે.

પૂર્વે જે વળ કિયાઓનું વર્ણન કર્યું છે અર્થાત (૧) નાદી મુદિત.
કિયા (-) જાતને ઉદરમાં પામેલ કરેલા અને (૩) જાતને જદાર-
પામેલ કરેલા એમની પ્રથમ અને છેડી કિયાઓ કાળ નવા તેમ

જ તેના સાધનથી કોઈ વિષય આવવાની યાંત્રા થતી નથી. પ્રથમની કિંવાનો જેમ જેમ અભ્યાસ કરેલા તેમ તેમ તમને વિશેષ કટિ ઉપજશે. એની સાથે ઝંઘારોનો જપ કરતાં કરતાં અભ્યાસ કરો. તમે જોઈ શકશો કે જ્યારે તમે કોઈ મોજીનું કાર્ય કરતા હોશો કે વખતે વખતે તમે અનાયાસે એનો અભ્યાસ કરતા જ દરીદ તમે એમ વખતે જોઈ શકશો કે મીમે પીમે તમારૂં કલ્યાણ સંપાદન થાય છે. એમ કરતાં કરતાં એક દિવસ કદાચ વિશેષ સાધન થઈ તે ગુરતજ તમારી કુપર્યાસની જાગરત થઈ જશે. જેઓ દિવસમાં એ વખત કે જે વખત અભ્યાસ કરી તેમને પ્રાણ દેહ અને મનની સ્થિરતા અને આત્મ મુદર સ્વર નિદ્રિ થાય. એટલાથી સંતોષ નાંધ પામતા જેઓ વિશેષ અમલસર થશે તેમના કુપર્યાસની જાગરત થઈ શકશે. તે સમયે તમે જોઈ શકશો કે સર્વ પર્યાયને જાણે નવીન રૂપ ધારણ કર્યું છે. તેને માટે જાનના દ્વાર કંપડી જશે. તે સમયે તમારૂં મનજ તમારી નજીક અનન્ત જ્ઞાન વિદિષ્ટ મન્યોનું કાર્ય કરશે. મહેં પૂર્વે મેરદદક રિચત જે જુદી જુદી દિવાળા વદન થતી હતા અને પિંગલા નામક જે નાડી (ચર્ચિત પ્રવાહ) સ પછી વહેતી હતી એ અને મેર મજાળના મધ્ય દેહ સ્વરૂપ સુખેના નાડી પાળ કર્યું છે. એ હજી પિંગલા અને સુખેના નામક વડૂ નાડીના પ્રત્યેક પ્રાણી માત્રમાં વિરાજી રહી છે. જેમને મેરદદક છે, તેઓના ચરીરમાં એ વધુ પડારની મિન્ન મિન્ન કિયા પ્રજ્વાલી વિજમાન છે. પણ યોગીજનો કહે છે કે સાધારણ જીવામાં ના સુખેના નાડી પણ હોય છે. એવામાં તો પણ પ્રજ્વાળા કિયાઓનો અનુભવ કરી શકતો નથી. કિન્તુ હતા અને પિંગલા એ જાહે નાડીઓનું કાર્ય અધાન ચરીરના મિન્ન મિન્ન રચાનમાં ચર્ચિત વદન થતા એ તો સર્વ પ્રાણીમાં સાધનું જ હોય છે.

મસ્તકમાં, નેટલા પ્રમાણમાં ઓછા ધાતુ સંચિત હોય છે તેના પ્રમાણમાં તે મનુષ્ય બુદ્ધિમાન અને આધ્યાત્મિક નગ વડે જણાય છે. ઓછા ઓછા ધાતુની શક્તિ છે. એક મનુષ્ય ખતિ ભણામાં પોતાની સુંદર ભાવનાઓ વ્યક્ત કરી શકે છે પરંતુ તેના તરફ આકર્ષાતા નથી, પરંતુ એક બીજાને મનુષ્ય સુંદર સુંદર ભાવના દર્શાવી શકતો નથી. હવે તેના સામાન્ય કવનથી લોકો મુગ્ધ થઈ જાય છે. એવું કારણ શું? એવું કારણ એક શક્તિ સમજવું. મનુષ્યના શરીરમાંથી નીકળતી ઓછાશક્તિ એ અદ્યુત કાર્ય સાધ્ય કરે છે. એવી ઓછાશક્તિ સમ્પત્તિ પ્રદર્શી કાષ્ઠ કાષ્ઠ કાર્ય કરે છે તેમા મદા શક્તિનો વિકાસ જોવામાં આવે છે.

સર્વ મનુષ્યના મસ્તકમાં ઓછાવત્તા પ્રમાણમાં એ ઓછાશક્તિ વિદ્યમાન છે. શરીરમાં નેટલી શક્તિયો કીડા કરી રહી છે. તેને હૃદયવિકાસ એ ઓછાશક્તિ છે. આપણે સર્વદા ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે ઓછાશક્તિ ધીમે ધીમે ખીણ શક્તિના રૂપમાં નદસાધ્ય છે જાણી જાણવા ને શક્તિ વિદ્યુત અથવા યોગ્યુક શક્તિરૂપે જણાય તે કમઃ આભ્યંતરિક શક્તિ રૂપે નદસાધ્ય નથી. સર્વ પૈથિક શક્તિ પ્રવાહ પણ ઓછાશક્તિ રૂપે નદસાધ્ય નથી. યોગિજનો કહે છે કે મનુષ્ય ને શક્તિ કામ ક્રિયા, કામ વિચાર વગેરે રૂપે જોવામાં આવે છે તેવું ઇનન કરવાથી તેજ સકળમાં ઓછાશક્તિ ધાતુનું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. વળી આપણા શરીરનું સર્વથી નિમ્ન કેન્દ્ર (ચક્ર) એક શક્તિ નિમ્નિત્ત યથાવનાર હોવાથી યોગિજનો એના તરફ વિશેષ લક્ષ્ય રાખે છે. તેમની એવી છાંડા હોય છે કે સર્વ કામશક્તિને ઓછાશક્તિ ધાતુના રૂપમાં જાણી નાખવી કામદેવનો જય કરનાર નરનારીઓના ધાતુને મસ્તકમાં સંચય કરવા સમર્થ થાય છે.

હીરની દહિ-કેન્દ્ર [હિન્દિયો] ને વહીમું કરે છે. જે
 ૧૧ નિમિષના કાર્ક છે, કારણે; એમ (૧૮) દરબાની તે
 મુજબને અને સર્વ-નાશને મને કષ્ટ થય છે. એ વિવાદ
 (૧૮ દરબર મુજબની) હમ્દા-દહિના બચરો, પોતાના
 રહેલું કેન્દ્રથીને સંવત્ર કતો નથી. તેના મનુષ્ય તો
 મનુષ્ય મનુષ્ય પ્રત્યે આપાત કરે છે-તેને પોલી કાલને મળે
 અવસ્થામાં રહે છે. એ કંઈ સમાપ્ત અને કારીશિ-નાની
 સદાચારથી કમળમય પોતાઓની ઉન્નત મહિને વહ કરી
 નથી. એ તો અન્નના ઉન્નત પોતાઓ ઉપર લીધે આજીવન
 માટે પોલી કાલને મારે તેને સ્વચ્છ કરી દેવા-દાનત પાત્ર
 છે. એના માણસો ઉપર નેહથી વહીવટથી કિંમત રાખે છે નેહ
 તે મનુષ્ય પોતાની મનઃ ક્રિયા મુખથી રે છે. અંતે મનને
 સર્વ વસ્તુ મનું તો દર રમુ પદ્ય કમલઃ તેનું મન એક પ્રકારે
 ક્રિયા, વિચિત્ર થઈ જાય છે. અંતે તે મનુષ્ય (વિષેય-નિવૃત્ત
 વહીવટનો-કિષ્કેન્દ્રીકમનો-પ્રયોગ કરવામાં આવે છે તે) નાના
 અવસ્થા ભોગવે છે. કાંઈ પાત્ર-મળે ઉપર ચાર-વાર આપાત
 રવામાં આવે છે તે ચુર્ક વિચુર્ક થઈ જાય છે તો પછી ને કોમળ
 નામુઓ ઉપર વહીવટ કરનારની પ્રત્યે દહિના આપાત રાખે
 તેના કોમળ રનાણુ કેટલા બધા મંદ થઈ જાય તેનો પ્રમાણ કંઈક
 મુશ્કેલ નથી.

એ પ્રમાણે બીજાની હમ્દાપૂર્વક થતા મનઃ સંવત્રના વિવેચન
 અનિષ્ઠ રાખે છે એટલુંજ નહિં પણ તેનાથી મારેલા ઉદ્દેશ્ય તિલક
 કતો નથી. પ્રત્યેક છવાયેલું અંતીમ કાલ્ય મુક્તિ અથવા સ્વતંત્રતા
 પ્રાપ્ત કરી, હિન્દિય અને મન ઉપર પ્રભુત્વ અને મનના પ્રભુત્વમાંથી

ના સ્થિતિના કલિ-નેત્ર [હનિયો] ને વધીશુદ્ધ કરે છે. એ વિદિત નિઃકાળકાર્ય છે. કારણકે, એમ (વધ) કરવાથી તે કંઈક મનુષ્યને અને સર્વ-નાશને માટે સર્વ જલ્પ છે. એ કિંચિત્ પ્રાણી (વધ વનાર મનુષ્યની) હમ્મણ-કલિના જાગરો, પોતાના અંતરમાં રહેલાં કેન્દ્રસ્થિતિનો સંપન્ન થતો નથી. તેના મનુષ્યમાં તે કિંચિત્ મનુષ્ય વધાર્થક પ્રવચન અપાત્ત કરે છે-તેને પોલી સજ્જને આરે દિગ્ધ મનુષ્યમાં રાખે છે. એ કંઈ સમય અને કાર્યકિ-નારી કલિની સ્થાપનાથી હમ્મણક થોડાંઓની ઉમત્ત મનિને વધ કરતો મેનું નથી. એ તે અમના ઉમત્ત પોતાઓ ઉપર લીજ આક્રોશના અપાત્ત મારી પોલી સજ્જને આરે તેને સ્વચ્છ કી રેવા-શાન્ત પાદ્ય મેનું છે. એવા માણ્યો ઉપર નેટથી વધીશુદ્ધ કિવા રાવ છે તેવે થઈ તે મનુષ્ય પોતાની મન કલિન મુખારી રે છે. અંતિ મનને સંપન્ન વધ સજ્જનું તે દર વધુ વધુ હમ્મણ તેનું મન એક પ્રકારે કલિનીન, વિચિત્ર સર્વ જલ્પ છે. અંતે તે મનુષ્ય (વિધેય-નેતા ઉપર વધીશુદ્ધ-વિધેયની પ્રવચન-પ્રવચન કરવામાં આવે છે તે) મનુષ્ય નેટી અપાત્ત મેનને છે. તેમ પાદ્ય-મનુષ્ય ઉપર વારંવાર અપાત્ત કરવામાં આવે છે તે મનુષ્ય વિધેય સર્વ જલ્પ છે તેમની નેટીના સ્થાપના ઉપર વધીશુદ્ધ કરનાસ્તી પ્રવચન કલિના અપાત્ત વધ નેતા હમ્મણ સ્થાપ મેનના મન મન સર્વ જલ્પ તેને. આપણ હમ્મણ મુશિષ નહી

એ પ્રવચન મેનની હમ્મણર્થક મન મન સંપન્નથી વિદેયુ અનિષ્ઠ રાવ છે એમનુષ્ય નહિં પણ તેનાથી મારેલો કોઈક વિદ્ય રહે નહીં. કલેક્ટર મનુષ્ય અંતિમ સર્વ મુલિ અપરા સર્વસ્થા પ્રત્યક્ષ કલિન અને મન ઉપર પ્રવૃત્ત અને મનના દ્વિત્વપ્રકારથી

૧૫ દીક્ષા સંનિષ્ઠા-કેન્દ્ર [હિન્દિયો] ને વસીકરણ કરી દે. એ વિદ્યાર્થીનિઃશ્વર્ય કરી છે, કાશ્યપે, એક (વચ) કાશ્યપે તે સ્વામી મનુષ્યને અને સર્વ-નાશને શામે કરી શકે છે. એ કિન્નારો જાતી (વચ વનાર મનુષ્યની) હિન્દા-દક્ષિના જગતો, પોતાના ભાષા શૈલી કેન્દ્રસ્થાનેથી સંવચ થતો નથી. તેના મનુષ્યમાં તે ભો મનુષ્ય મનુષ્ય પ્રમત આપાત કરી દે-નેને પોલી કાશ્યપે મો કિન્દ આસ્થામાં રાખે છે. એ કાશ્યપ મનુષ્ય, અને દારીશિ-નાશી કિન્દી સદાપત્રાથી કાશ્યપ પોતાઓની કિન્દ મનુષ્ય મનુષ્યને વચ કરી તેનું નથી. એ તો આપના કિન્દ પોતાઓ ઉપર તો આપના પાતા મોલી પોલી કાશ્યપે મો તેને સત્ય કરી રેવા-દાન્ત પાતા તેનું છે. એવા માણસો ઉપર નેત્રી વસીકરણ ત્રિવા કાશ્યપે તેનું મો તે મનુષ્ય પોતાની મનુષ્ય કિન્દ ગુમતી દે છે. અતિ મનુષ્ય મનુષ્ય વચ કાશ્યપે તો દર રજુ મનુષ્ય કાશ્યપે તેનું મનુષ્ય એક કાશ્યપે કિન્દીન, કિન્દીન કાશ્યપ છે. અતિ તે મનુષ્ય (વિવિધ-મનુષ્ય ઉપર વસીકરણનો-કિન્દીનો-કિન્દીનો-કિન્દીનો કાશ્યપા આપે છે તે) મો નેત્રી આસ્થા મોતરે છે. કાશ્યપા-મનુષ્ય ઉપર વારવાર આપાત કરવામાં આવે છે તે મનુષ્ય વિવિધ કાશ્યપ છે તે પોલી તે કાશ્યપ સ્વામીઓ ઉપર વસીકરણ કરનારની પ્રમત કિન્દિયા આપાત વચ નેતા કાશ્યપ સ્વામી કાશ્યપ મનુષ્ય મનુષ્ય કાશ્યપ તેને. આપાત કાશ્યપ મનુષ્ય નથી.

એ પ્રમાણે ખીલતી હિન્દાપૂર્વક કાશ્યપ મનુષ્ય સંવચમાં વિવિધ આપાત કાશ્યપ છે એટલું જ નહિ પણ તેનાથી કાશ્યપે ઉદ્ધરણ ત્રિવા થતો નથી. પ્રત્યેક કાશ્યપમાં તેનીમ કાશ્યપ મુક્તિ આપવા સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરી, કિન્દિય અને મનુષ્ય ઉપર પ્રમુત્ય અને મનુષ્ય કાશ્યપમાં

તા ઘડીના કાલિ-ચંદ્ર [હનિયો] ને વહીવટ કરે છે. એ વિવેક વિદ્યાનક શર્મા છે, કારણકે, એમ (વચ) કદાચી તે નેચા મનુષ્યને અને સર્વ-નારને માટે સર્વ જાણ છે. એ કિયાપી પાટલી (વચ વચાર મનુષ્યની) કમ્બા-કાલિના જાગરો, પોતાના પાટામાં રહેલા કેન્દ્રસ્થાનેનો સંવન હતો નથી. તેના મસ્તકમાં તે પોતે મનુષ્ય જાગૃત્ત પ્રવળ આધાત કરે છે-તેને પોતી કાલને માટે કૃતિ અવસ્થામાં રાખે છે. એ કમ્બ સમાન અને કારીશિ-નારી કાલિની સદાપતાપી કમ્બજસ પોદાઓની કમ્બ ગતિને વચ કરી છેવું નથી. એ તેા અન્યના કમ્બ પોદાઓ ઉપર તીવ્ર આક્રમણના કાળમાં મારી પોતી કાલને માટે તેને સ્વચ્છ કરી દેવા-કાન્દ પાડવા છેવું છે. એવા માન્યો ઉપર નેરલી વહીવટકુ કિયા કાલ છે તેવું જાણી તે મનુષ્ય પોતાની મનઃ કાલિ કુમારી દે છે. અંતે મનને એવું વચ સમજું તેા દર રજુ મન કમ્બ તેવું મન એક પ્રકારે કાલિની, વિચિત્ર સર્વ જાણ છે. અંતે તે મનુષ્ય (વિવેક-ચંદ્રના ઉપર વહીવટકુનો-નિષ્પોદી-કમ્બો-પ્રયોગ કરવામાં આવે છે તે) મદા નેથી અવસ્થા ભેગમે છે. કાલ પાપાલુ-ખડક ઉપર વારંવાર આધાત કરવામાં આવે છે તે ચુર્ક વિચુર્ક સર્વ જાણ છે તેા પછી જે કામગીરી સ્થાપુઓ ઉપર વહીવટકુ કરનારની પ્રવળ કાલિના આધાત સ્થળ તેના કામગીરી સ્થાપુ કેરલા મધા મદ સર્વ જાણ તેને અપાદ કાલે કુલિત્ર નથી.

એ પ્રમાણે બીજાની કમ્બાર્ક વચ મન સંવનથી વિવેકનું જાનિત કાલ છે એવું મન નહિં પણ તેનાથી પારેણે કાલિ સિદ્ધ થયે નથી. પ્રતેક કમ્બાર્ક અંતીમ સદા કુલિત્ર અવસ્થા સ્વચ્છતા પ્રતે કરી, હનિવ અને મા ઉપર પ્રમાણ અને મનના કાલિત્રમાંથી

મનો ન ઉપયોગ કરવે, તેને ન કંગરવું અને તેના વડે ન ચોગની
 સ્થિતિ કરી. એટલું પણ તમારે ઘાટ રાખવું કે જે તમે રોગચાળા
 નહિ હો તો બહારના કોઈ પણ મનુષ્યની શક્તિ (પ્રયોગ) તમારા
 ઉપર માધ્યમ નહિ. અને જોઈને કોઈ મનુષ્ય ગમે તેટલો મહાન
 અજ્ઞા ગમે તેવો સાધુ હોય તો પણ જે તે તમને કોઈ પણ વિચાર
 ઉપર અંધ વિધાતા રાખવાનું કરે તો તમે સર્વદા તેની મંજૂરિથી
 દૂર રહેજો. જગતમાં સર્વજ્ઞ એક પ્રકારનો એવો સમ્પ્રદાય જોવામાં
 આવે છે કે જેઓ વ્રત, ગીત, વાપ, દૂધા ખાંડવા, જૂઓ પાડી,
 અને પ્રભુના નામ પર રોગ કરવે, અને તેને ધર્મનું અંત જાણાવવું.
 તેઓ જે સમયે મેળીત અને વ્રત તથા ધર્મ પ્રચાર આરંભ કરે
 છે તે સમયે તેમની માવના જાણે એવી રોગની જેટલે જ્યારે
 જાણે પ્રસરી જાય છે. તેઓ પણ એ પૂર્વોક્તિ (દિપનેલીક્રમ)
 સમ્પ્રદાયના જેવા ન છે. તેઓ વ્રત ગીત આદિ દ્વારા જોતાજનો
 ઉપર આધાર્પણના કક્ષિક મોહ ઉત્પન્ન કરે છે. પરંતુ સ્વચ્છીરી કે
 પરિણામે તેઓ અમુખ્ય માનુષ્યોનું અવગણન કરે છે. માલ-હક્કિના
 પણ વડે કોઈ મનુષ્ય અથવા કોઈ કોઈ જાતિ, બનાવટી અજ્ઞાન
 અને તેના કરતા પૂર્વના જેવો ન અસલ રહે તો તે ખોટું નથી.
 સર્વો રોગ કરી અનેકનો વિનાશ કરે એના કરતા અસલ રહીને
 જીવનની અધિગતિ ન કરે એ અતિ મેલ. જે કે એમના કલ્યાણ
 મનુષ્યોનો ધર્મોન્માદ (ધર્મ બેભાષવું) સ્વાભાવિક હોય છે, પરંતુ

૪ કુલકાવમા એવા કલ્યાણ જાત જાતો છે કે જેઓ વિવિધ પ્રકારે
 દરિદ્રજન કરવાનો રોગ કરી ચાક જનમા સ્વપણ-અદા-નિવા સો
 પુણિ અને મનના મુખ્ય માનુષ્યોને અનેક પ્રકારે નિવારે છે. દરિદ્ર-
 જનને નામે આદંબર કરવાનાથી સ્વપણ રહેવાની અવસ્થાના છે ।

તેમને પોતાની મહાન જોખમદારીની ખબર દોઢી નથી. તેઓ અણ-
અભણતાં માનવ સમાજનું એટલું નષ્ટ પ્રમાણમાં અનિદ કરે
કે જેનો વિચાર કરતાં આપણું હૃદય નિરાશ થઈ જાય છે. તેમ
ખબર નથી કે જે મનુષ્યો સંમીતાંતિ દ્વારા તેમની ધસારવાળા પ્ર-
ત્યક્ષ એકાએક ભગવદ્ ભક્તિમાં ગાંધી થઈ હો છે તેઓ પોતાની
જડ, વિકૃત-ભાવના વાગા અને સક્રિય સ્વભાવ કરી નાંખે છે. ધર્મ
ધાર્મિક તે મનુષ્યોનું મન એવા પ્રકારનું થઈ જાય છે જેથી અતિ દુર્ભ-
અતિ અસત્ પ્રભાવને પણ આધિન થઈ જાય. અને રાજ્યની
તેમનામાં જરા પણ સક્રિય રહેશે નહિ એવા અધ્યાન, આશયોની
પ્રપંચી મનુષ્યો સ્વપ્ને પણ અણુતાં નથી કે: મનુષ્ય હૃદય પરિવર્ત-
કરવાની પોતાનામાં અદ્ભુત સક્રિય મૂળી આનંદ પૂર્વક નાંખે
છે, અને તે સક્રિય તેમને કોઈ અદ્ભુત મહાદેવ વારસી પ્રાપ્ત થઈ
માને છે. ત્યારે તેઓ બાકી માનસિક અવસ્થા, પાપ, ઉન્નતતા અને
મૃત્યુના બીજ રાખે છે. તેમની એવી માન્યતામાં કેટલી નથી જોખ-
મદારી છે ? મારે કહું છું કે જેથી તમારી સ્વતંત્રતા નષ્ટ થાય એવ-
સવ પ્રભાવથી તમારે દૂર રહેવું અને પૂર્ણ સાવચેતી રાખવી પડે
છે. એવી સક્રિય મહાત્મનાર મનુષ્ય તમને દારૂ-વિપદમાં નાંખી
કેશે એમ સમજી લેનાથી સર્વ પ્રકારે દૂર રહેવાનો ચત્ત કરજો. જે
મનુષ્ય પોતાના શરીરનાં કેન્દ્ર સ્થાનો (પાંચ યોગ) માં ઈચ્છાસાર
મેલવાના મનને સંયુક્ત કરી શકે અને ત્યાંથી મનને ખસેડી શકે ત્યારે
જ પ્રત્યાહાર સાધન સિદ્ધ થઈ છે એમ સમજવું. પ્રત્યાહારનો અર્થ
એ છે કે: એક દિશામાં લઈ જવું. મનની નાશમતિ રાખી લઈ,
ઉન્દિયોની આધિનતામાંથી મનને મુક્ત કરી અંતર દિશામાં આંતર
જવું એવું નામ પ્રત્યાહાર. એ ક્રિયા સિદ્ધ કરી શકાય, મહારાજના

સર્વતા યોગાભ્યાસ સિવાય તેને બીજું કંઈ જાણ નહોતું. જો તેને જોઈએ, જે અંગનો અભ્યાસ થતો હોય તેમાં જ તેણે ચિંતાવિનિ પરીતી રાખતી જોઈએ સિદ્ધ-મહાયોગી થવાનો એજ માર્ગ ઉપાય છે. એ ઉપાય વડે અનેક મહાપુરુષો સિદ્ધ યોગી થયા છે. તે સિવાય બીજા માર્ગ સર્વ મનુષ્યો માટે નિષ્ફળ વાર્તાલાપ કરનારા બન્યા (જાણે કેનોમોઝ !) જ છે. જે કોઈ પણ મનુષ્ય પોતાનું અને પાછાનું કલ્યાણ કરવાની ઇચ્છા રાખતો હોય તો તેણે વાતોચ્ચ તપાસ મારવાનું તત્ત્વ ઓળખી રેવું અને યોગ તત્ત્વમાં સમાવડું સ્વસ્થ જરાપર સમજવા બંધ કરવે. યોગવિદ્યાનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા પછી તેને કાર્યના રૂપમાં મુકવાનું પ્રથમ પગથિયું એ જ છે કે સાધકે જનને કોઈ પણ પ્રકારે અચ્ચત થવા રેવું નહિ. એ ઉપરાંત જે મનુષ્યો સાચી વાર્તાલાપ કરતાં જનમાં ચમત્ક્રમતા ઉદ્ભવવા વાળા એવા મનુષ્યોની સંજ્ઞા તપ્ત દેવી. તમે સર્વે જાણો છો કે સર્વ મનુષ્યો કોઈ એક અમુક સ્થાન, અમુક મનુષ્ય અને અમુક માધ્યમ પ્રત્યે વિશ્વાસ રાખે છે. એ સર્વનો ત્યાગ કરવો જે મનુષ્યો સર્વોચ્ચ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરવાની અભિલાષા રાખે છે તેમણે તો સત્ અથવા અસત્ સર્વ પ્રકારની સંજ્ઞાવિનો ત્યાગ કરવો જોઈએ ખૂબ દૃઢતાથી સાધન કરે. મૃત્યુ પામો કે જીવતા રહો, એનો જરાપણ વિચાર કરશો નહિ. “ મરતું સાધન કિંવા રોકતું પતન ” મનેચ્છા પાર પાડ્યા સિવાય સાધનનો ત્યાગ કરવો નહિ. ચર્યાતમું તો જગત્તે લક્ષ્ય નહિ રાખતા સાધન-સાગરમાં ડૂબી જવું જોઈએ, અને જે તમે ખુબ સાદસવાન થશો તો જ માનમાન તમે એક સિદ્ધ યોગી થઈ શકશો. પરંતુ જેઓ અસ્થ સાધન કરે છે, સર્વ વિષયોનું “ મરતું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે, તેઓ કદી પણ વિશીષ્ટ ઉન્નતિ કરી

છે. જે કાર્યો જ્ઞાનની નિમ્ન ભૂમિત્વામાંથી સાધ્ય થાય છે, અર્થાત્ તે સર્વો "અદ-જ્ઞાન" ન રહે તેને અજ્ઞાન ભૂમિ કહી શકાય છે.

આપણે જે કાર્યમાં "અદ" નિમ્ન હોય તેને જ્ઞાન-પૂર્વક ક્રિયા અને જોયા અદનો નિમ્ન ન હોય તેને અજ્ઞાન-પૂર્વક ક્રિયા કહેવામાં આવે છે. મનુષ્ય કરતા નિમ્ન જ્ઞાતિના જન્તુઓમાં અજ્ઞાન પૂર્વક જે ક્રિયા થાય છે તેને સદ્ગુણ-જ્ઞાન instinct કહે છે. તેદ કરતા ઉચ્ચતર જીવોમાં અને તર્ક કરતા ઉચ્ચતમ છાત્ર-મનુષ્યોમાં, ઉપરોક્ત જીવન પ્રકારનું કાર્ય અથવા જોવામાં "અદ" આવવા હોય તેમ આપણે પ્રમાણમાં જણાય છે. એનેજ જ્ઞાન-પૂર્વક ક્રિયા કહેવામાં આવે છે.

પરંતુ એ જે ક્રિયાથીજ સમસ્ત ક્રિયા-ભૂમિનું વર્ધન થઈ ગયું એમ નથી. મન એ જે કરતા પણ ઉચ્ચતર ભૂમિમાં વિચરતું હશે છે. મન જ્ઞાનથી પણ અતીત અવસ્થામાં જઈ શકે છે. જેમકે અજ્ઞાન ભૂમિત્વાથી જે કાર્ય થાય છે તે જ્ઞાનની નિમ્ન ભૂમિમાં કાર્ય છે. તેજ પ્રમાણે જ્ઞાનાતીત ભૂમિત્વાથી પણ કાર્ય થઈ શકે છે. તે કાર્ય "અદર્શમયિત" કહી શકાશે નહિ. અદ-જ્ઞાનનું કાર્ય કેવળ મધ્ય અવસ્થામાં થઈ શકે છે. જે સમયે મન એ અદ-જ્ઞાન ઉપરોચ્ચથી ઉર્ધ્વ અથવા અધઃ જાયમાં વિચરતું કરે છે તે સમયે કાષ્ઠપલ્લ પ્રકારનું અદ-જ્ઞાન રહેતું નથી. જે સમયે મન એ જ્ઞાનભૂમિના અતીત પ્રદેશમાં ગમન કરે છે તે સમયે તેને સમાધિ, પૂર્વ ચેતન્યભૂમિ, અથવા જ્ઞાનાતીત ભૂમિ કહે છે. એ સમાધિ જ્ઞાનની પણ પેલેવાર અવારંચત છે. આપણે કયે પ્રકારે જાણી શકીશું કે મનુષ્ય સમાધિ અવસ્થામાં જ્ઞાનભૂમિની નિચડી ભૂમિમાં ગમન કરે છે કે નહિ અથવા તદન હીનદશા પ્રાપ્ત કરે છે કે નહિ? એ ઉત્તમ અવસ્થાનું કાર્ય

સમ્યક્નો અને સંશેષના ઉપરના પ્રમાણે જાણ છે. સમ્યક્-સ્થિતિનો આત્મભાગ શી છે? આજ્ઞા. સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરાણી આત્મભાગ શી છે? સમ્યક્. એ જાણ કરે સમ્યક્ છે? એ પ્રશ્નો વતાર છે. ૩: મનુષ્ય જીવન સમ્યક્ અતિથવ આત્મભાગ છે અને તે સ્થિતિથી મહત્ત્વ અને સ્થિતિ છે. આજ્ઞા અને સ્થિતિ ને ૩૫ કરીને કીમે અને સ્થિતિ અધિભાગ્યે મહેત્ત્વ આત્મ છે તે અતિથવ સામાન્ય છે. મનુષ્ય ગુણિ જિજ્ઞાસે છે. ગુણિ ગુણિમાં જાણ કરી છે. તે ગુણિ ગુણિમાં જાણ વિચારી શકી નથી. આજ્ઞા તેની જાણ નથી કરી શકે તેમ તેમ આજ્ઞાને તે આત્મભવિત નથી. શી, શી અને અતિથવ મનુષ્યના જાણી આજ્ઞા કરે છે તે એ ગુણિ ગુણિ જાણના અર્થસ્થ કરે છે. અવિન્યાથી આજ્ઞા છે ૩ નિર્દિ? જાણ છે ૩ નિર્દિ? આ સર્વ જાણનો નિયંત્રક-પરમાત્મા સ્થાપ કરે છે ૩ નિર્દિ? એ સર્વ જાણનો નિયંત્રક કરવામાં ગુણિત્વ કષ્ટ થાય નથી. એ સર્વ પ્રમાણના ઉત્તર દેવામાં ગુણિ આત્મભવ છે. ગુણિ તે કરે છે ૩: "હું જાણનાવણી છું. હું કોઈપણ વિષયમાં કા જાણ ન કરી છું" અને તો પણ ન કરી છું? તેમ જાણ એ પ્રમાણી પ્રમાણના આજ્ઞા માટે અતિથવ પ્રમાણનીય છે. એ પ્રમાણના પ્રમાણ ઉત્તર ન પ્રાપ્ત થાય તો માનવજીવન નિષ્ફળ જ સમજાવું.

આજ્ઞા સમુદય નૈતિક યત્ન, સમુદય નૈતિક આજ્ઞા એટલું જ નિર્દિ? પણ મનુષ્ય સ્વભાવમાં ને કષ્ટ મહત્ત્વ અને સુન્દર છે તે સર્વ એ ગુણિત્વ કુદાળાની જાણથી જ આવવા પામ્યાં છે. તેથી એ સર્વ પ્રમાણી સુખીજ્ઞાના ન થાય તો માનવજીવન કષ્ટ કરવું આત્મભવિત થઈ પડે. ને મનુષ્ય-જીવન સામાન્ય પાંચ ખિનિટની વચ્ચે થાય અને

પ્રાપ્તિ અને સમાધિ

જો એવું થાય છે તો પરમાત્માના અંતરમાં જનતા નથી નથી નથી
તેણે દોષ તો પછી જીવન ઉપર ઉપકાર કરવાની આપણને આવ-
શ્યતા છે અને જ્યાં ન્યાયપરવા, અથવા સદાનુભૂતિનું અસ્તિત્વ
અભાવ વિશેષ થું કરી શકી? જો એમના દોષ તો પછી આપણે
જ નિયમરે આપણું દર્શિત છે કે જેની ઇચ્છામાં આવે તે
જે તેમણે વર્તેલું. પોતાના મુખને માટે જ મનુષ્યે વલ કરવો. જો
જ્યાં અસ્તિત્વની આશા ન હોય તો પછી આપણા આપણું
। કાપા સિવાય તેના ઉપર પ્રેમ કરીએ છીએ શમાટે? જો જન-
વીરો અતીવ સમં ન હોય, જો પુરિતની આશા નહોત, કેટલાક દોષ
જેવે, શા-નિયમ ન સર્જત રચનામાં આવે, તો પછી જે શર્ષ
। આપણે આ લોકમાં મુખ પ્રાપ્ત કરી શકીએ તેમ આપણું ક-
ન શક્ય પડે. આનંદાદ્ય અનેક મનુષ્યોના અભિપ્રાય પ્રમાણે સર્વ
। વિદ્યા મૂળ પામે એમ છે કે: માત્ર નીતિનું પાલન કરવાથી જ
મુક્ત મનુષ્યો ઉપર ઉપકાર કરી શકાય. તેઓ પોતાની ઇચ્છાનુસાર
અભિપ્રાય દર્શાવે છે કે: જે શર્ષ પડે અનેક મનુષ્યો અધિક પ્રમાણમાં
દુષ્ટ-સ્વચ્છદે દિવસો નિર્ગમન કરે એવું જ નામ નીતિનું મૂળ જે
તેઓને દુઃખાપ આપે કે. એ મૂળ પાયા ઉપર ઉભા રહી નીતિનું
પાલન કરવાનો દેવ છે। જે આપણો ઉત્તમ સિદ્ધ કરો દોષ તો
અધિક મનુષ્યોનું અનિષ્ઠ શા માટે ન કરું? પોતાનું જ તમામ
સાધનાના-દિવસો તત્કાલે-। તિલકાદાન-એ પ્રયત્નો છે। ઉપર
રહે। કુડું શર્ષ સા: અને કુડું નરમું છે તે લમે શી રીતે જાણી
શકીએ? આપણે અવશ્યી ઉપચારના જેવું જ વર્તન રાખી, એવ વાત-
નાદારા ઉત્તેજિત થઈ એવ વાતના તમ કરવાના કાર્યો કરીએ છીએ
એવો જ આપણો સમાવ થઈ ગયો છે આપણે એવી અધિક કંઈ

જાણે મનુષ્યે જોના દો ઉતરિયો! તેજો જોના કંઈ જય
કે હોય નહિ, જોના સાચો ઉતર તે જોના છે કે આ દેવ-
મું અંતર જે જોના અનન્ત સમુદ્રના શુદ્ધ પરોણા નેતુ છે.
અન્ત સાંજનો જોના શુદ્ધ આંકડો દોર તેતુ છે. નેમજે જય-
નિજાઈ પરાવજીવાનો પ્રચાર કર્યો છે અને તેતુ વિજય આપ્યું
એ જે તત્ત્વ પ્રાપ્ત થતું કથાથી? અને અણીએ હોય કે જે
મિત્ર-ભાવ-ભાવ નથી. જગુઓ કે ને જે સદ્ભાવ-ભાવ-સમ્ભવ
મિત્રે તે જે ભાવ ન નથી. વિચાર-મુદિદાશ જય ને પ્રાપ્ત થતું
કે જે મહાં તત્ત્વપ્રાપ્ત કંઈ જય અણી કરાતું નથી. ત્યારે જે
તત્ત્વે વેળના અણુવામાં આપ્યું થી રીતે?

પરિણામુ અભ્યવન કરતા અણી કરાવ છે કે: અભ્યવન કરવું
પરિણામ અને મહાં પ્રચારો કરી નવા છે કે: અભ્યવન કરવું
પરિણામ કરાવતા કરાવતા પ્રાપ્ત થતું તત્ત્વ પ્રાપ્ત થતું છે. તેમના
એ કરવ પ્રાપ્ત જે તત્ત્વ પ્રાપ્તિના વિજયના અભ્યવન કરતા કરતા
તેજો કે: "એક સ્વર્ગીય દેવ. જે જનો સદિત મનુષ્યપ્રાણ અણી
અણી આપી કરેલા સાચો કે. " એ મનુષ્ય. સામય. કે સર્વ-
જય એક ઉત્તમ સમાચાર. સાચો જુ કે સાચુ ને. " જય મનુષ્ય
એકે કે: " અભ્યવિદ્ય એક ઉત્તમ દર્શન તત્ત્વ અને જે પ્રચાર
કરેલા કરી છે. " જય જોના કરેલા કે. " અભ્યવન ને અભ્યવ
નિજાઈકોના દર્શન તત્ત્વ નેમજે અને જે સર્વ તત્ત્વો ઉત્તમ કર્યો
કે. " જે વિજય વિદ્ય ને અણી કરી અંતર નવા સર્વ એક જ
કે કરી કરી છે. અને અભ્યવ દર્શન દર્શન કરી કરી ને કરી
અણી અભ્યવ કરી છે. અભ્યવ તત્ત્વ એક અભ્યવિદ્ય તત્ત્વો દર્શન
અભ્યવ તત્ત્વો છે. કુલિ તત્ત્વો અભ્યવિદ્ય તત્ત્વો છે.

કેમિતેના હરે ઓઃ એ પ્રમાણે તાત્કાલીન અવરણમાં અગ્નિ-
 ને જાણી પાડાવી અનેક વિપદ સહન કરી પડે છે. અનેક મ-
 નુષા મસતક નહ વચનો સંભવ હોય છે, વળી એવું પણ જોઈ
 પડે છે કે જે પર્ણાચયેનિ એવું યાન અચાનક પ્રાપ્ત થયું છે તેનામાં
 એ યાન સાથે કેટલેક એક દુર્ઘટિય પણ જોવામાં આવશે એ નિશ્ચય.
 એ પોતાના મનમાં નાના પ્રકારનું ધમ-ધાન પ્રવેશ કરવા દે છે
 હું પણ જોવામાં આવે છે.

આપણે મહા પુણ્યોનાં છવન સ્થિતિની આશોભના કરતાં જોઈ
 છોઈ કે સમાધિ સિદ્ધ થતાં અનેક વિપદ આવી પડવાની આ-
 દા હોય છે. એ પ્રમાણે વિપદની આદંકા હોવા છતાં પણ જોઈ
 દ્યાય છે કે તેઓ સર્વે અમરદ ભાવથી પરિપૂર્ણ હતા. ગમે તે કાર-
 નથી પણ જોઈએ એ અવરણ અસ્માત્ પ્રાપ્ત કરી છે તેમનામાં
 એ સ્થિતિ સાથે કેટલાક દુર્ઘટકાર, રોગ વગેરે પણ નરામર
 જોવામાં આવ્યું છે. તેમના વિદ્યાળના કેટલેક અંક દારા અમર પર
 વિપદ થાય છે, તેમ પ્રમાણે તેમના દુર્ઘટકાર આદિ દારા અમરની
 અનવિદિ પણ થઈ છે. x મનુષ્ય છવન એ નાના પ્રકારની વિપરીત
 માંવનાથી પેરાવણ હોવાથી અભ્યવસ્થિત થઈ રહ્યું છે. એ અભ્યવ-
 સ્થાની મધ્યમા કંઈક સુખવરણ અને સત્ય પ્રાપ્તિ કરી હોય તે
 આપણે તર્ક યુક્તિથી અતીત પ્રેરણા મનન કરવું પડશે. પરંતુ
 ધીમે ધીમે તેમ કરવું જોઈએ. નિયમિત-રીતસર સાધન પ્રણાલી દારા,
 સંયોદ વૈરાગ્યિક હવાયો દારા સાધકે ત્યાં પહોંચવું પડશે. અને તે

x અનેક સમપ્રણાલીમાં આવે પણ એવામાં આવે છે કે તેમના આવા-
 થીએ ન હોય દર્શાવ્યો છે તેના કરતાં અનેક દૂર નહ તેમના સિધ્ધિએ-
 અસ્તિત્વ-અનેક રોગ અને પાપાચરણ થતાં છે. સમપ્રણાલીને જવાબી મુક્યા
 છે. સેનક.

તેને મનથી જાગત એ અતિ સુંદર રૂપે દર્શમાન થઈ રહે છે. મનુષ્યને ડોહ પ્રકારે હૃદયની કામના વાતના નથી અને તે મન સર્વ વિષયોમાં નિર્લિપ્ત છે, તે મનુષ્યને મનથી પ્રકૃતિ દેશીનું વિનિ પ્રકારે (જાગત રૂપે) અણાનું પરિવર્તન એ કેવળ એક મન સંદર્ભ અને મદાન માવનાની હાથિ જેવું જ છે.

ધ્યાન સમયે કેટલાક તારો સ્મરણમાં રાખતા જોઈએ. કામ કરો કે આપણે એક સમય સામગ્ર્યો. પ્રથમ મદારથી એક કમ vibration આણું. ત્યાર પછી સ્નાયવીય ગતિએ તે કમ્પનનો મન પ્રવેશ કરાવ્યો. ત્યાર પછી મનદ્વારા એક પ્રતિક્રિયા થઈ. તેની સ જ આપણને માલ્ય વસ્તુનું જ્ઞાન ઉદય થયું. એ માલ્ય વસ્તુ એ આકાશીય કમ્પનથી તે માનસિક પ્રતિક્રિયા પર્વત મિલ્ન મિલ્ન પા વર્તેનેનું કારણ છે. એમ સાચામાં એ વળને કમ્પ, અર્થ અને યો કહે છે. ઘાટીરતલ સામગ્રી મળામાં થયોએ તો એ સર્વે આકાશી કમ્પન, સ્નાયુ અને અસત્ય માનક ગતિ અને માનસિક પ્રતિક્રિયા આ પ્રમાણે બ્રાહ્મા થઈ થકે એ નજે કિયા સમૂહને સ્વર્ગ રો જ્યાં પશુ અત્યારે તે એવા પ્રકારે મિત્ર થઈ ગઈ છે કે એનો એ સમજી શકાય તેમ નથી. માનસિક કહેતા આપણે અત્યારે એ વળ મધ્યી એકનો વિષય સમજી શકતા નથી. એ વળ પ્રક્રિયાના સમયે સન સ્વરૂપ માલ્ય રાત્રુમાવનો અનુભવ કરી શકીએ જોઈએ. અને અનુભવ કિયામાં એ નજે વિગત વિગતમાં છે આપણે અને પૂર્ણ કેમ ન કરીએ શકીએ ?

પૂ.૧૨ અઠવાસદામાં મન ક્યારે ૧૬ અ. ૧૭) સ્વરૂપ અને આપણો સ્વરૂપ અનુભવ શકીએ વિગતે જાણ ત્યારે મનને પરબ્રહ્મ અનુભવ શકીએ કમ્પ જોઈએ. પ્રથમ સ્વરૂપનું સ્વરૂપ સ્વરૂપ અનુભવ છે, ત્યાર પછી કમ્પન દર્શમાવનો અધિવાર થઈ અને

આત્મા થવા પછી ને સમયે તેની નેવી ઈ-જા કરશે-પ્રાર્થના અને
 મિષ્ટુકની પેઠે માયના નહિ પરંતુ યોગી-સિદ્ધ (પ્રકૃતિ-Nature-ને
 આજી રરમાવશે-તેજ પ્રમાણે તત્સજ્જાત તે કાર્ય પરિપૂર્ણ થશે. એ
 મુક્ત-આત્મા ને સમયે ને ઈ-જા કરશે તે કાર્ય કરવા તે સક્તિ
 થશે. સામ્ય દર્શનના અભિપ્રાય પ્રમાણે તો હમરનું અસ્તિત્વ છે
 નહિ. એ દર્શન યાજ્ઞ કહે છે કે: જગત્તો મોઢ હૃદય હોઈ શકે
 નહિ. કારણ કે જો તે હોય તો નિશ્ચય તે આત્માજ છે. આ
 એ બદ અથવા મુક્ત-સ્વભાવ, એ બન્નેથી નિરામો છે. જે આ
 પ્રકૃતિને વશ છે, પ્રકૃતિ ને આત્મા હવેર પોતાની સત્તા મચાવી શકે
 છે, તે કેવી રીતે સૃષ્ટિ કલ્પન કરી શકે? તે તો પોતેજ બીજા
 દાસ થઈ ગયો છે. વાંકે દેવે જો આપણે બીજા પદ મહત્ત્વ કરી
 અર્થાત્ જો આત્માને મુક્ત સ્વીકારીએ તો પણ ત્રાંધો આપશે
 ને આત્મા મુક્ત છે તે ક્યે પ્રકારે સૃષ્ટિ અને સર્વ જગત્તની નિ
 આદિ મચાવી શકે? કારણ કે તેને તો કાંઈ વાસના રહેતીજ-નેર
 તેથી તેને સૃષ્ટિ અથવા જગત્તનું યાસન આદિ કરવાનું મોઢ પ્રો
 જન જ રહેતું નથી. બીજા, એજ સામ્ય દર્શન કહે છે કે: "હૃદય
 અસ્તિત્વ સ્વીકારવાનું કાંઈ પ્રયોજન નથી. પ્રકૃતિનું અસ્તિત્વ સ્વીક
 વાથીજ જ્યારે સર્વ જગત્-કારણ સ્પષ્ટ થાય છે તો પછી હૃદય
 પ્રયોજન જ શુ છે? તેમ જ્ઞાતા કવિજ્ઞ મુનિ કહે છે કે: "અ
 આત્મા એવા પણ છે કે: જેઓ પશું મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી શકતા ન
 તેઓ મુક્તિની લગભગ નજીક જઈ પહોંચે છે. પણ, પરંતુ તે
 સર્વ અલૌકિક સક્તિઓ પ્રાપ્ત કરવાની વાસના વદન ત્યાગ કરી શકે
 નથી મારેજ તેવા આત્માઓ યોગ બદ થાય છે. તેવા આત્
 માનું મન ઈચ્છાકે દિવસ પર્વત પ્રકૃતિમાં લીન થઈ રહે છે.

આત્મા થવા પછી જે સમયે તેની જેવી કૃતિ હશે-પ્રાર્થના અથવા
 બિશુકની પેઠે યાચના નહિ પરંતુ યોગી-સિદ્ધ (પ્રકૃતિ-Nature-ને)
 આજ્ઞા કરમાવશે-તેજ પ્રમાણે તલોત્પાત્ તે કાર્ય પરિપૂર્ણ થશે. એજ
 મુક્ત-આત્મા જે સમયે જે કૃતિ કરશે તે કાર્ય કરવા તે સક્તિમળ
 થશે. સાંખ્ય દર્શનના અભિપ્રાય પ્રમાણે તો હૃદયરતું અસ્તિત્વ હેતુ
 નહિ. એ દર્શન શાસ્ત્ર કહે છે કે: જગત્નો કોઈ હૃદય હોય હેતુ
 નહિ. કારણ કે જે તે હોય તો નિમગ્ન તે આત્માજ છે. અથવા
 એ બદ્ધ અથવા મુક્ત-સ્વભાવ, એ બન્નેથી નિરાળો છે. જે અકબ્દ
 પ્રકૃતિને વશ છે, પ્રકૃતિ જે આત્મા ઉપર પોતાની સત્તા ચલાવી રહે
 છે, તે કેવી રીતે સૃષ્ટિ કૃત્ય કરી શકે? તે તો પોતેજ બીજાને
 દાસ થઈ ગયો છે. વાઈ હવે જે આપણે બીજાને પણ મહણ કરીએ
 અર્થાત્ જે આત્માને મુક્ત સ્વીકારીએ તો પણ તપો આચરે કે
 જે આત્મા મુક્ત છે તે કયે પ્રકારે સૃષ્ટિ અને સર્વ જગત્ની જિત
 આદિ ચલાવી શકે? કારણ કે તેને તો કાંઈ વાસના રહેલીજ નથી
 તેથી તેને સૃષ્ટિ અથવા જગત્નું શાસન આદિ કરવાનું કોઈ પ્રયોજન
 જન જ રહેતું નથી. બીજું, એજ સાંખ્ય દર્શન કહે છે કે: “કૃષિર્ન
 અસ્તિત્વ સ્વીકારવાનું કંઈ પ્રયોજન નથી. પ્રકૃતિનું અસ્તિત્વ સ્વીકાર
 વાથીજ જ્યારે સર્વ જગત્-કારણ સ્પષ્ટ થાય છે તો પછી કૃષ્ણ
 પ્રયોજન જ રહે છે? તેમ હતા કૃષિજ્ઞ યુનિ કહે છે કે: “એજ
 આત્મા એવા પણ છે કે: જેઓ રથું સુક્તિ પ્રાપ્ત કરી રહ્યા નથી
 તેઓ સુક્તિની લગભગ નજીક જઈ પહોંચે છે ખરા, પરંતુ તેઓ
 સર્વ અધૌકિક શક્તિઓ પ્રાપ્ત કરવાની વાસના તદ્દન ત્યાગ કરી રહ્યા
 નથી ખાટે જ તેવા આત્માઓ એમ ખટ થાય છે. તેવા આત્મા
 એનું મન કેટલાક દિવસ પર્વે પ્રકૃતિમાં લીન થઈ રહે છે, પણ

આત્મા થવા પછી જે સમયે તેની જેવી ઈચ્છા હતી-પ્રાર્થના અથવા
 બિશુકની પેઠે 'વાચના નહિ પરંતુ ચોખી-સિદ્ધ (પ્રકૃતિ-Nature-ને)
 આજીવ શરમાવશે-તેમ પ્રમાણે તત્કાલાત્ તે કાર્ય પરિપૂર્ણ થશે. એટલે
 મુક્ત-આત્મા જે સમયે જે ઈચ્છા હતી તે કાર્ય કરવા તે સક્ષમ
 થશે. સાંખ્ય દર્શનના અભિપ્રાય પ્રમાણે તો હમણું અસ્તિત્વ એમ
 નહિ. એ દર્શન શાસ્ત્ર કહે છે કે: જમનનો કોઈ ક્ષિપર દોષ સંધ્ય
 નહિ. કારણ કે જો તે હોય તો નિશ્ચય તે અદ્વિતીય છે. અદ્વિતીય
 એ બદ અથવા મુક્ત-સ્વભાવ, એ જન્મેથી નિરાતો છે. જે અદ્વિતીય
 પ્રકૃતિને વશ છે, પ્રકૃતિ જે આત્મા ઉપર પોતાની સત્તા ચલાવી શકે
 છે, તે કેવી રીતે મુક્તિ ઉત્પન્ન કરી શકે? તે તો પોતે જ જાણે છે.
 હાલ સર્વ મર્યાદા છે. વાઈ હવે જો આપણે જીવને પણ મર્યાદા કરીએ
 અર્થાત્ જો આત્માને મુક્ત સ્વીકારીએ તો પણ સર્વ મર્યાદા
 જે આત્મા મુક્ત છે તે કયે પ્રકારે મુક્તિ અને સર્વ જમનની તિ
 આદિ ચલાવી શકે? કારણ કે તેને તો કાંઈ વાસના રહેતીજ નથી.
 તેથી તેને સહિ અથવા જમનનું સાત્ત્વ આદિ કરવાનું કોઈ પ્રયત્ન
 જન જ રહેતું નથી. જીવન, એજ સાંખ્ય દર્શન કહે છે કે: "પ્રકૃતિ
 અસ્તિત્વ સ્વીકારવાનું કંઈ પ્રયત્ન જન નથી. પ્રકૃતિનું અસ્તિત્વ સ્વીકાર
 વાળીજ બધારે સર્વ જમન-કારણ સ્પષ્ટ થાય છે તો પછી હમણું
 પ્રયત્ન જન જ છે? તેમ જાણી ક્ષિપ્ય મુક્તિ કહે છે કે: "એ
 આત્મા એવા પણ છે કે: જેઓ પાંચ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી
 તેઓ મુક્તિની ભગમત નહીં જાણે છે. પણ, પરંતુ તેઓ
 સર્વ અધૌકિય સક્ષમો પ્રાપ્ત કરવાની વાસના તરફ ત્યાગ કરી દેશ
 નથી માટે જ તેમ આત્માઓ યોગ મુક્ત થાય છે. તેવા આત્મા
 એનું જન પ્રયત્ન વિષય પરંતુ પ્રકૃતિના લીધે જન રહે છે જન

આત્મા થયા પછી જે સમયે તેની જેવી ઈચ્છા હશે-પ્રાર્થના અર્થે બિનકેની પેઠે યાચના નહિ પરંતુ ચોખી-સિદ્ધ (પ્રકૃતિ-Nature-ને) આતા શરમાવશે-તેજ પ્રમાણે વલ્લભતા તે કાર્ય પરિપૂર્ણ થશે. એનો મુક્ત-આત્મા જે સમયે જે ઈચ્છા કરશે તે કાર્ય કરવા તે ઇચ્છાએ થશે. સાખ્ય દર્શનના અભિપ્રાય પ્રમાણે તો હૃદયનું અસ્તિત્વ હેંન નહિં. એ દર્શન સાચા હશે છે કે: જગતનો કોઈ હૃદય હોય તે હેંન નહિ. કારણ કે જો તે હોય તો નિશ્ચય તે આત્માજ છે. આખો એ જદ્દ અથવા મુક્ત-સ્વભાવ, એ જન્મેથી નિરાળો છે. જે આખા પ્રકૃતિને વસ છે, પ્રકૃતિ જે આત્મા ઉપર પોતાની સત્તા ચલાવી રહી છે, તે કેવી રીતે સહિ ઉત્પન્ન કરી શકે? તે તો પોતેજ બીજાને દાસ થઈ ગયો છે. વાદે હવે જો આપણે બીજાને પણ મદદ કરીએ અર્થાત્ જો આત્માને મુક્ત સ્વીકારીએ તો પણ સાચો આવશે કે જે આત્મા મુક્ત છે તે કયે પ્રકારે સહિ અને સર્વ જગતની જિંદગી આદિ ચલાવી શકે? કારણ કે તેને તો કોઈ યાચના રહેતીજ નથી તેને સહિ અથવા જગતનું સાતત્ય આદિ કરવાનું કોઈ પ્રયત્ન જ રહેતું નથી. બીજું, એજ સાખ્ય દર્શન કહે છે કે: "હૃદયે અસ્તિત્વ સ્વીકારવાનું કંઈ પ્રયોજન નથી. પ્રકૃતિનું અસ્તિત્વ સ્વીકારવાથીજ જ્યારે સર્વ જગત-કારણ સ્પષ્ટ થાય છે તો પછી હૃદયનું પ્રયોજન જ શું છે? તેમ જાણ કષિત મુનિ કહે છે કે: "અહો આત્મા એવા પણ છે કે: જેઓ તરું મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી ગયા નથી તેઓ મુક્તિની લગભગ નહક જઈ પહોંચે છે. જન, પત્ર તથા સર્વ અસૌકીક ઇચ્છાઓ પ્રાપ્ત કરવાની યાચના નહિ યાગ કરી નથી માટેજ તેણે આત્માઓ તોમ મદદ થાય છે. તેણે આ એવું મન કેટલાક દિવસ પર્વેન પ્રકૃતિના લીન થઈ નહિ છે.

મળીએ કે એવા એક સન્દે અમુક વસ્તુને અનેક વાર સમજાવી
 છે તો તેમ યથાથી આપણે સમજી મળીએ કે એ વાચ્ય અને
 વાચકની વચમાં કોઈ એક પ્રકારનો યથાર્થ સંબંધ છે. એ એ
 પદાર્થો વર્તમાન ન હોય તો દબારો મનુષ્યો તેના વાચક હાજર
 ન તેમનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે, વાચ્ય અને વાચકની વચમાં રાજ્ય
 બાંધે સંબંધ દોરો વિશેષ આવશ્યકનું છે. તેમ દોરવાથી જ્યારે
 એ વાચક સમજે દબારો હશે તેમ સમજે તે એજ વાચ્ય યથા
 ર્થનો વિષય મતમાં વ્યવસ્થા કરી રહે. પાતંજલિ દર્શનનો માધ્યમ
 કરે છે કે : "હ્યર એ હ્યર વાચક સ્વભાવ છે." એ રૂપ વસ્તુ
 બાંધકારને એટલે બાર મનમાં કારણ નુ ? "હ્યર" એ બાંધકાર
 સમજાવવા માટે તો નકરો સન્દે રચાયા છે. એક બાંધકારની સારી
 દબારો વચનો સંબંધ સમાવેશ છે નકરો સન્દે સારી "હ્યર"
 બાંધકારનો સંબંધ સંધારા છે. તેમનો કારક સ્વભાવ હ્યરજ્ઞાનક
 વસ્તુ થશે. વાહ, તેમ કરીએ, વસ્તુ એમ દોરવા જ્યાં પણ એ સારી
 સન્દેશવાળી પણ એક સાધારણ સ્વભાવ રીતી માનવા જાણીએ, એણે
 સારી વાચકોની એક સાધારણ જુદી દોરી આવશ્યક છે, અને તે
 વાચક સ્વભાવ સારીને માટે સાધારણ વાચક થઈ શકે તેમ સમજી
 સ્વભાવ જ સારી સંબંધ રૂપે બાંધકારમાં બાંધકાર અને તેમ રાજ્યોત્થાન
 તેના વચાય વાચક થશે. કોઈ પણ સ્વભાવો રચના હમી વચને
 આપણે સ્વભાવો અને વાચકો, સન્દેશવાળા બાંધકાર રચના
 હ્યરજ્ઞાન કરીએ છીએ. મુ એવા કોઈ બાંધકાર સ્વભાવ છે કે એ
 સ્વભાવ સારી સન્દેશને પ્રકટ કરી શકે ? હા, વાચક સ્વભાવ એક સ્વભાવ
 એવા છે એજ સારી સ્વભાવો જ્યાં વચાય આવે છે એક રચના
 અમુક "જ" એ સારી સ્વભાવો જ્યાં છે એજ સારી સ્વભાવો જ્યાં

“જ” હવ્યારે કરનાં છું અને તામુના દોષ વિનામને
વના જ બોધાય છે. “મ” વર્ગીય સર્વ સુખનો
છે. એનો હવ્યારે કરતાં ને દોષ બંધ કરવા પડે છે
એ સુખ ગિદ્દા-મગથી તે મુખના મખમથી છે
મુખી બળે પ્રસરી જાય છે. આ પ્રમાણે આ સુખ
પ્રોચ્ચાર વ્યાપાર પ્રકટ થાય છે. તેથી જ તે સ્વા-
ક સુખ-એજ મને જૂઠા જૂઠા સુખોની જાનની-માતા
પ્રકારના સુખો દોષ થકે તે સર્વ સુખનો મૂલક છે.
મનુષ્યાન-ખીમાસા બંધ કરી દઈએ તો પણ એ ઝંઘાર જ
દર્શન-ચાયક છે એના અન્ય કાંજો પણ છે. તારત-
પ્રકારની બિન્ન બિન્ન ધર્મ-ભાવના છે તે સર્વેએ
આત્મ મદલ્ય કર્યા છે. હવે વિચારીએ કે: એની
ગિદ્દા, ઉજ્જેદ અને અન્ય દેમોનો કેવો સંબંધ છે? એના
છે કે: સર્વ દેહમા ઉપરોક્ત ઝંઘારનાં વ્યાપાર ચાલી રહે,
છે કે: “જાસ્તવર્મા નેટલી બિન્ન બિન્ન ધર્મ-ભાવનાનો
તે સર્વ સ્થળે ઝંઘારનું રક્ષણ થયું છે, અને તે દર્શન
બિન્ન બિન્ન ભાવના સમગ્રવવાને મારે જ વપરાય છે.
દી, દેવવાદી, દેતાદેવવાદી, બેદવાદી, એટલું જ નહિ
સ્ત્રી સુદા એજ ઝંઘારનું અવજ્જન કરતા હતા. માનવ-
નેટલા પ્રકારની ધર્મ ભાવનાઓ છે તે સર્વના મૂલક એજ
છે. અમિછ સુખ “જાડ” છે. એનાથી કેવળ સુખાનુદ
ભાવનાઓ સમગ્રાય છે. જા એજ સુખ દાગ, એનાથી
દર્શન ભાવના તમારે સમગ્રવવાની છઠ્ઠા દોષ તો તમરે
સાથે દોષ એક વિશેષજ હોરેનું પડશે. જેમ કે: (Personal)

પ્રવૃત્તિનિધિધારણાચ્ચાં વા પ્રાણસ્ય ૩૩૩

સત્રાર્થ: શ્વાસ જહાર કાઢવાથી અને તેનો સંયમ કરવો
પ્રાણ ચિત્ત સ્થિર થાય છે.

વ્યાખ્યા: આ સ્થાનમાં અવસ્થા પ્રાણ સંબંધનો ઉપયોગ કરવા
આવ્યો છે. અવસ્થા, પ્રાણ એ કાંઈ શ્વાસનું નામ નથી, અર્થાત્ પ્રાણ
એ શ્વાસ નથી. સર્વ જગતમાં જે શક્તિ વ્યાપિ રહી છે તેનું
નામ પ્રાણ છે. જગતમાં જે કાંઈ જોવામાં આવે છે, જે કાંઈ એ
સ્થાનમાંથી બીજા સ્થાનમાં ગમન-ગમન કરે છે, જે કાંઈ કાંઈ કરી
સકાય છે, અથવા જે કાંઈ છુપા છે તે સર્વ એ પ્રાણનો જ પ્રકાર
છે. સર્વ જગતમાં જોઈતી શક્તિ પ્રકટ થઈ ગઈ છે તેની સમપિતે
પ્રાણ કહે છે. યુગની કલ્પતિના પૂર્વ કાલમાં એ પ્રાણ સમયનું શક્તિ
હીન અવસ્થામાં અવસ્થિત હોય છે, અને યુગના પ્રારંભમાં તે પ્રાણ
પુનઃ બ્રહ્મા બાવ ધારણ કરવા માટે છે એ પ્રાણ જ અતિરે પ્રકટ
થાય છે. એજ મનુષ્ય જાતિમાં અથવા અન્ય પ્રાણીઓમાં સ્વયંથી
અતિરે પ્રકટ થાય છે અને એજ પ્રાણ વિચાર અને અન્ય શક્તિના
રૂપમાં પ્રકટ થાય છે. સર્વ જગત એજ પ્રાણ અને આકાશની
સમપિ છે. મનુષ્યદેહ પણ એ પ્રમાણે જ છે. જે કાંઈ જોવામાં
આવે છે અથવા અનુભવ કરવામાં આવે છે. તે સર્વ પદાર્થો આકાશ
સમાધી જ કલ્પના થવા છે અને પ્રાણમાંથી જ સર્વ જૂની જૂની
શક્તિઓ કલ્પના થઈ છે. એ પ્રાણનો જહાર ત્યાગ કરવો અર્થ
રચક કરવો અને તેને ધારણ કરવો અર્થાત્ રચક કરવો એનું જ
નામ પ્રાણાયામ છે. યોગ શાસ્ત્રના પિતાસ્વામી પતંજલિ કવિને
એ પ્રાણાયામ સંબંધી વિશેષ વિધાન જણાવ્યું નથી પરંતુ તેમની
પદ્ધતિના અન્ય ભાગોએ પ્રાણાયામ સંબંધી અનેક નાનો છે. ૩૩૩

મિનિ ગતિને અને શરીરમાં રહેલી સર્વ મિનિ મિનિ સ્વાયતીય શક્તિ પ્રવાહને વશમાં લાવી રાખીએ છીએ. આપણે પ્રથમ એ સર્વને પ્રાપ્ત કરી સામાન્ય કાર કરીએ છીએ. તે પછી ધીમે ધીમે તેના ઉપર સત્તા જમાવીએ છીએ અર્થાત્ તે સર્વને વશ કરવા શક્તિમાન થઈએ છીએ. પતંગલિ કાપિની પછીના યોગીઓના અભિપ્રાય પ્રમાણે શરીરમાં ત્રણ પ્રાણ-પ્રવાહ વહન થાય છે. એકને તેઓ ઇડા, બીજાને પિંગલા અને ત્રીજાને સુષુમ્ના કહે છે. તેમના અભિપ્રાય પ્રમાણે પિંગલા મેરુદંડની દક્ષિણ દિશામાં, ઇડા ડાબી દિશામાં અને એજ મેરુદંડ (ગરડાની કોણ) ની વચમાં, ગન્ધ નવિસ રૂપી સુષુમ્ના નામક એક નાડી છે. તેમના અભિપ્રાય પ્રમાણે ઇડા અને પિંગલા નામક બે શક્તિ-પ્રવાહ (નાડીઓ) પ્રત્યેક મનુષ્યના શરીરમાં પ્રવાહિત થાય છે. તેની સદાયતાથી જ આપણે જીવન-શક્તિ ચલાવી રાખીએ છીએ. સુષુમ્ના (નાડી-પ્રવાહ) સર્વ મનુષ્યોમાં (ગરડામાં) વહન થાય છે પરંતુ તે અવ્યક્ત બારે વહે છે. માત્ર યોગીઓના શરીરમાં જ તે વ્યક્ત બારે વહે છે. તમારે સ્મરણમાં રાખવું જોઈએ કે યોગી મોઝે યોગ સાધનના બળથી પોતાના શરીરમાં કેટલાક ફેરફાર કરી દે છે. તમે પણ જેમ જેમ સાધન કરીશો તેમ તેમ તમારા શરીરમાં, તમારી શક્તિમાં, તમારી નાડીઓમાં અમુક પ્રકારના ફેરફારો થતા જશે. સાધન કરતા પહેલાં તમારું શરીર જેવું હતું તેવું સાધન કર્યા પછી રહેશે નહિ. આ કથન તદન સત્ય છે. એ બુદ્ધિ દ્વારા પણ પ્રમાણિત થઈ શકે એમ છે. આપણે જે કાંઈ નવીન વિચાર કરીએ છીએ તેજ જાણે આપણા મસ્તકમાં નવીન પ્રજ્વાલી નિમજ્જી કરી રહે છે. એ ઉપરથી સારી પેઠે સમજી શકાય છે કે મનુષ્યને સ્વચ્છ આદરશે જણે

મુગ્ધાર્થઃ જે મમાપિપોમં રન્દિય-પિપયત્તે રૂપાત્ અર્થઃ
અનુમત્ય ચાચ છે તે મનની સિલ્પિનું જ કામ્ય છે.

ત્યાગ્યાઃ એવા અર્થઃક્રિયે અનુમત્ય પારજ્ઞા અર્થાન્ એકાગ્રતા
દાગ જર થઈ ગયે છે. પોગીમનો કહે છે કે : " જે નામિકાએ મન
એકાગ્ર કરવામાં આવે તો યોગ દિવસની અંદર જ તે સાધકને
અદ્ભુત મુગ્ધા આપતી હોય એવો અનુમત્ય થાય છે. ત્રિદૃશ
મુગ્ધા એ પ્રમાણે જ મનની એકાગ્રતા કરવામાં આવે તો મુગ્ધ
મુગ્ધો સામગ્રીમાં આવે. ત્રિદૃશના અમ્ભ આગમાં એ પ્રમાણે કરવામાં
આવે તો દિવ્યસાક્ષાદ પ્રાપ્ત થાય છે, ત્રિદૃશી મધ્યમાં સંવેષ
કરવામાં આવે તો મળે છે એક વસ્તુનો સ્પર્શ કોયે હોય એવો
અનુમત્ય થાય છે. વાતુમાં મયમ કરવાથી સર્વ વિન્ધ સામ્ય
દર્શન થઈ મળે છે. જે કાષ્ઠાજી સાધક, આ રોગનો યોગી અભ્યાસ
કયા પછી, તેની સત્યતાને માટે તેને સર્વદ કલ્પમ થાય તો વા
ગમ્યુ કે રજ વિગેષ અભ્યાસની આવશ્યકતા છે અને પાર્શ્વિક
હીએ છીએ કે તેને એવા અર્થઃક્રિયે અનુમત્ય થાય જ થાય. તે
પછી તેને સર્વદ મેળે જ નહિ તે પછી તે તે સત્ય પરિષદ
કરીને નાપતમ મર્યાદા જ રહેશે.

વિગ્રાજા જા કર્યાનિવર્તની ॥ ૩૬ ॥

મુગ્ધાર્થઃ મેક મરિત અંતર્ધનિજ્ઞાત વસાંતેના અભ્યાસ થયું
સત્યરૂપે નિર્ધન રૂપ થાય છે.

વ ન્વદ એ વસ્તુ એક પ્રકારના મમાપિ-નિવર્તિ છે. એવું
ધ્યન કરે કે મને આજના રાત્રના અંતરે જ રહેવા રહ્યું છે,
તેના રૂપરૂપે નિર્ધન થાય છે. તેના મધ્યમાં થઈને મુગ્ધા રૂપ
થઈ રહ્યું છે. નામિકાની રૂપ કરે તે પછી તેમને કલાને સત્ય

હું કોષે બચ્ચો છું. જો-ચિત્તામાં પ્રેમનો તરંગ વદત-વાર-છે તે
 એ તરંગમાં આપણે પોતાને પ્રતિબિંબિત થયેલા જણી-કરીએ છીએ
 કે: હું સર્વને ઝડાડું છું. જ્યારે દુર્ભંગના રૂપી રતિ ચિત્તામાં ઉત્પન્ન પડે
 છે ત્યારે આપણે તેમાં પ્રતિબિંબિત થવા હોઈએ એમ જણાય છે
 અને હું દુર્ભંગ જ છું એમ માનીએ છીએ. આવી જૂઠી જૂઠી અનેક
 ભાવનાઓ પૂર્વ સંસ્કારમાંથી જ વત્પન્ન થઈ આત્માના વચાપ
 સ્વરૂપને ઝાંકી દે છે. ચિત્ત-સરોવરમાં જ્યાંથી એક પણ (રતિ)
 પ્રવાહ (સંસ્કાર) વદત થાય છે ત્યાંસુધી આત્માનું સત્ત્વ સ્વરૂપ
 દર્શન થઈ શકતું નહિ. જ્યાંસુધી સર્વ (રતિ) પ્રવાહ વદત રાત્ત
 નહિ થઈ જાય ત્યાં સુધી આત્માનું સત્ત્વસ્વરૂપ કદી પણ પ્રકટ થશે
 નહિ. તે જ કારણને કારણે મહાર્ગે પતંગલિએ પ્રથમ એ પ્રવાહ
 સ્વરૂપ મુક્તિઓ ગી વસ્તુ છે તે દયાંત્રા પછી દિતીપતઃ એનું જ
 ચિત્તણ્ણ આપ્યું છે કે: જેમ એક મ્હોટો અગ્નિ, ન્હાની ચિત્તમારીએને
 ઘાસ કરે છે. તેમ પ્રમાણે એક (રતિ) પ્રવાહને એટલો નયો
 પ્રખળ કરવો જોઈએ કે: જેથી અન્ય (રતિ) પ્રવાહો એકદમ મુઠ
 થઈ જઈ પેસો એક જ પ્રવાહ માત્ર ચિત્તામાં વિરમાત રહે. એમ
 થવાથી તે એક પ્રવાહનો પણ ઘોષ કરી શકશે અને જ્યારે તેણે
 પણ ઘોષ થઈ જશે, ત્યારે જ વપરોક્ત સમાધિ નિર્વેજ રૂપે નદલાઈ
 જશે. તે સમયે એ સમાધિ ચિત્તિમાં બીજો મોઢપણ (સંગ્રહ)
 પ્રવાહ વદત થશે નહિ. આત્મા નિજ સ્વરૂપમાં, નિજ મહિમામાં
 અવસ્થિત રહે છે. આપણે તે (સમાધિ) સમયે જ જણી શકીએ
 કે: આત્મા એ જિમ પરાઈ નથી એમ જાનવા એક માત્ર નિજ
 અમિત પરાઈ છે. તેથી તેનો જન્મ નથી, મૃત્યુ પણ નથી, તે તે
 અમર છે. અચિત્તપર છે. તે આત્મા નિત્ય ચૈતન્ય સવા સ્વરૂપ છે.

મનની રૂચિયોરૂપી સર્વ તરંગો હવ પામશે. જો દિન પર દિન, માસ પર માસ અને વર્ષ પર વર્ષ પર્વત ધ્યાનનો અભ્યાસ કરશે, અર્થાત્ અનેક દિવસો પર્વત વારંવાર-સતત-સત્તે કાળે તમે ધ્યાનનો અભ્યાસ કરશો. (એટલે જ્યાંસુધી તે તમારા સ્વભાવમાં સ્થિત ન થાય, જ્યાંસુધી તમે ધ્રુવિજા ન કરો તોપણ એવી ધ્યાનની સ્થિતિ એની મેળે જ ઉત્પન્ન થઈ જાય, અર્થાત્ વારંવાર ધ્યાન જ કરવાં કરે.) એમ ચવાધી કોષ, તિસ્કાર વગેરે રૂચિયોનો લોપ થઈ જશે.

क्लेशमूलः कर्माशयां दृष्टादृष्टजन्म यंदनीयः ॥ ૧૨ ॥

સૂત્રાર્થઃ કર્મના આશયતું મૂળ, પૂર્વોક્ત સર્વ ક્લેશ જ છે તેઓ વર્તમાન અથવા બીજો જન્મે રજા આપે છે.

આખ્યાઃ કર્મ-આશયોનો અર્થ, સંસ્કારોની સમષ્ટિ એ જ છે. આપણે કોઈપણ કાર્ય કરીએ છીએ ત્યારે તે તુરંત જ ઉત્પન્ન-સંસ્કારોમાં તરંગો ઉત્પન્ન કરે છે. આપણે સમજીએ છીએ કે તે કાર્ય જ્યાં થતા જ તેના કારણ ઉત્પન્ન થશે તરંગો દૂર થઈ જશે, પરંતુ વાસ્તવિક તેમ નથી, જો કે તેણે સ્વયં આકાર ધારણ કર્યો છે ખરો પરંતુ તે તેજ સ્થાનમાં છે. ત્યારે આપણે તેનું સ્મરણ કરીશું ત્યારે તુરંત જ તે પુનઃ ઉત્પન્ન પામી પુનઃ તરંગોના આકાર ધારણ કરશે. એ કપડાંથી જણાય છે કે તે મનની અંદર ચૂકી જાયે સ્થિત રહેતો. જો તેમ ન હોત તો તેની સ્મૃતિ થતી અસમ્ભવિત હતી તેથી પ્રત્યેક કાર્યો અને પ્રત્યેક વિચાર, પછી તે શુભ હો કે અશુભ હો, પણ કાર્ય કે વિચાર થતા જ તે મનના અંતિ ઉદા વિજાગમમાં જઈ સ્વયં રૂપ ધારણ કરી તેજ સ્થાનમાં સંચિત થઈ રહે છે. એ નુષ્કા અથવા દુષ્કાર વિચારોને ક્લેશજનક વિપ્ન કહેવામાં આવે છે. કાળજી કે ચોક્કસતાના અભિપ્રાય પ્રમાણે એ જન્મે વિચારો પશ્ચિમને ન

યોગીજોના મન્યોમાં એવા કેટલાક જનારોનો ઉલ્લેખ જોવામાં આવે છે. તેઓ પોતાના શરીરના પંચ-ભૂતાત્મક ઉપાદાન સુધી નહીં યોગી છે, તેઓ પોતાના શરીરના પરમાણુઓને એવા ઘટન રૂપે સમજી શકે છે કે જેથી તેમને કોઈ પણ વ્યયિ થતો નથી, અને આપણે જેને મૃત્યુ કહીએ છીએ તે પણ તેમની નજીક આવતું નથી. આ પ્રમાણે નહિં જનવાતું મોઢું કારણ નથી, અર્થાત્ એ પ્રમાણે જનવું સંભવિત ન છે. શરીરવિમાન શાસ્ત્ર, ખાધેનો અર્થ સૂર્યમાંથી ઇક્તિ પ્રાપ્ત કરવી એજ કરે છે. એ ઇક્તિ પ્રથમ ઉદ્ભિદમા પ્રવેશ કરે છે. તે ઉદ્ભિદને મોઢું પશુ બહુલ કરે છે અને મનુષ્ય તે પશુના માંસનું ભોજન કરે છે, તેથી તેમને તે ઇક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. જે કે માંસ દારા ઇક્તિ પ્રાપ્ત કરી હિંસા કરવી એ આપણે ધર્મ નથી. આપણે તો પ્રાણી માત્ર પર દમાજ રાખવી જોઈએ અને બીજા ધૌમિક માંસ, શૌદિકમાંસ-અન્ન, શાક, રાજ દારા ઇક્તિ પ્રાપ્ત કરવી નહીં. એ વિધિને વૈજ્ઞાનિક ભાષામાં કહીએ તો સૂર્યમાંથી કહક ઇક્તિ મહલ કરી તેને આપણે આપણા શરીરમાં પ્રવેશ કરાવીએ છીએ એમજ કહેવું પડશે. જો એ ક્રિયા પદાર્થ હોય તો સૂર્ય-ઇક્તિ પ્રાપ્ત કરવાનો મોઢું પણ અન્ન ઉપાયો (માંસ) હોવા ન જોઈએ. તે આપણને મોઢું જવાની શક્ય છે? તે માત્ર યોગિજનો, શરીર શાસ્ત્રીઓ ન, જવાની શક્ય. આપણે જે વિધિથી ઇક્તિ-સંમલ કરીએ છીએ તે પ્રમાણે ઉદ્ભિદ સંમલ કરતા નથી. આપણે જે પ્રકારે ઇક્તિનો સંમલ કરી છીએ છીએ તે પ્રમાણે પ્રવિદી કરવી નથી.

પરંતુ તેમ હોવા છતાં પણ સર્વે મોઢું પણ એક માંસે ઇક્તિનો સંમલ કરે છે. યોગીઓ કહે છે કે : " અમે કેવળ મન ઇક્તિના જગથી ન ઇક્તિ-સંમલ કરીએ છીએ. " વળી તેઓ એમ પણ

છે કે: પતિ-પત્નીનો પ્રેમ, સન્તાન પ્રત્યેનો સ્નેહ, એટલું જ નહીં પણ બ્રહ્મપ્રેમ મુઠ્ઠાં ધીમે ધીમે નાશ પામે છે. આ સંસારમાં પ્રત્યેક વસ્તુ નાશવંત છે, અર્થાત્ નાશ એ પ્રત્યેક વસ્તુ ઉપર આપખુ ઠરે છે. જ્યારે મનુષ્ય એ પ્રેમ સંબંધી સર્વ દિશામાં નિરાશ થઈ જાય છે ત્યારે જ તે આશ્ચર્ય ચક્રિત થઈ સમગ્ર શકે છે કે: આ જગત કેવું મિથ્યા બ્રહ્માત્મક છે! જાણે સ્વપ્ન જેવું જ જણાય છે! તે સમયે એક પિન્દુ વંશજ-ભાવના તેના હૃદયમાં કલ્પન થાય છે. તે સમયે જ જાણે તેને જગતની અતીત સત્તાનો કંઈક આભાસ જણાય છે. આ જગતનો ત્યાગ કર્યાથી જ પારબૌદ્ધિક તત્ત્વ હૃદયમાં વૃદ્ધિ પામે છે. આ જગતના મુખમાં આસક્તિ ચલાવી કહી પણ એ તત્ત્વ પ્રાપ્ત થવાનો સંભવ નથી. એવા મેઘ પણ મદાત્મા નથી કે જેને એ કવચ-અવસ્થા પ્રાપ્ત કરવા માટે હૃદય-સુખ-ભોગ ત્યાગ કરવો પડ્યો નથી. હૃદય-સુખ-ભોગના ત્યાગથી જ એ મદાત્મા વસ્તુ પ્રાપ્ત થઈ શકે એમ છે. પ્રકૃતિની જુદી જુદી શક્તિયોનો પરસ્પર વિરોધ એજ દુઃખનું કારણ છે. એક શક્તિ એક દિશામાં અને બીજી શક્તિ વળી બીજી દિશામાં આકર્ષી જાય છે, માટે જ સ્થાયી મુખ અસંભવિત થઈ પડે છે.

हेयं दुःखमनागतम् ॥ ૧૧ ॥

સુત્રાર્થ: જે દુઃખ અધાપિ પશા ભોગજનું નથી તેના જ ત્યાગ (નાશ) કરવાં જોઈએ.

વ્યાખ્યા: કંઈનો ઠેરથેડ બાજ આપણે ભોગવી મળા. હીએ, ઠેરથેડ વિભાગ આપણે વર્તમાન અવસ્થામાં ભોગવી રહ્યા છીએ અને બાકીનો બાજ અવિધ્યમાં રજા આપવા નૈવાજ થઈ રહ્યો છે. આપણે જે કંઈક ભોગવી મુક્યા છીએ તેનથી તો મુક્ત થઈ

ત્યાં હોતો ત્યાં તેજ પ્રમાણે મનની ચંચળતા, મન વડ કરવાનું
 અસાધ્ય સર્વે દુર થઈ જાય અને મન વડ કરવાનું અસાધ્ય
 નામથી કલ્પન થયો. ત્યાર પછીની અવસ્થા એવી થયો કે ચિત્ત
 સમગ્ર હકો કે સર્વ ઇચ્છાઓ તે સ્વકારણમા લીન થઈ જાય
 છે. અતિ આપણે જોઈ હકોય કે આપણે સ્વસ્વરૂપમા અર્થતિ
 થઈ રહ્યા છીએ. આપણે જોઈ હકોય કે આપણા દિવસ પર્વત
 મધ્ય આપણે એકવા જ જમણા રહેતા હતા. મન અથવા સ્વતંત્ર
 ની સાથે આપણો કાર્ક પત્ર મંજુષ નહતો. એઓ આપણી સાથે
 કદી પત્ર મંજુષ નહતા. તેઓ પોતપોતાનું કાર્ક પોતાની જેમ કાર્ક
 કરતા હતા. અત્યંતજો લીધે જ આપણે એકની સાથે જોઈ
 રહ્યા હતા. પરંતુ દરે તે આપણે કોઈ સર્વ હકિતમન, સર્વ
 આપણ અને સદાનન સ્વરૂપ છીએ. આપણો પોતાનો આપણ
 એકજો તથા પવિત્ર અને પૂર્વ હકો કે આપણે જોઈ કોઈ સ્વરૂપ
 આપણતા નહતી. આપણને સુખી કરવા તો જોઈ કોઈ
 આપણતા નહતી. મરણ કે આપણે પોતે જ સુખ-સ્વરૂપ
 હતા (અને જોઈતામા સુખ સ્વરૂપ જ છીએ.) તે સર્વે
 આપણે જોઈ હકોય કે એ તો જોઈ કોઈ કોઈ આપણ સર્વ
 જ ત્યાં જવત્યા એજ કોઈ પત્ર ત્યાં કે જે આપણ તો
 કોઈ રો કોઈકો ન ત્યાં. પોતીએનું એજ કોઈ પત્ર કોઈ
 કે તેજ એજ જ ત્યાં કોઈ કે એ આપણ ત્યાં કે. એજ
 પત્ર એજ ત્યાં કોઈ ત્યાં કે જે ત્યાં કે જે ત્યાં કે જે ત્યાં
 જ ત્યાં તે સર્વે તેજ કોઈ જ આપણ ત્યાં જ ત્યાં જ ત્યાં
 ત્યાં તે સર્વે કોઈ તેજ કોઈ કોઈ ત્યાં જ ત્યાં તે
 સર્વે કોઈ ત્યાં કે જે (આપણ) ત્યાં

પ્રાપ્તે : સંયમ કરે છે ત્યારે તે એવા તિદ્ધ પુરુષોનાં ઈર્ષ્યન કરી શકે
 :. સિદ્ધનો અર્થ મુક્ત-પુરુષ સમજવાનો નથી, પરંતુ અનેક સમયે
 એ શબ્દનો એવો અર્થ કરવામાં આવે છે.

પ્રાતિભાસા સંયમ્ ॥ ૩૪ ॥

સૂત્રાર્થઃ પ્રતિભાસક્રિયા દ્વારા સમુદય જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે.

આખ્યાઃ જ્ઞેતાભા એવી પ્રતિભા શક્તિ છે અર્થાત્ જ્ઞેતામાં
 પવિત્રતા છે તેને પવિત્રતા દ્વારા વિશેષ પ્રકારનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે.
 તેનાથી કેદારનો સંયમ કરવામાં ન આવે તોપણ (દેવજ પવિત્રતા
 હામ જ) તેને સર્વ પ્રકારનું જ્ઞાન કલ્પન થાય છે. જ્યારે મનુષ્ય
 કુચ્છ પ્રતિભા શક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે જ તેને એ મહાન પ્રકાર-
 ન્યોનિ પ્રાપ્ત થાય છે. તેના જ્ઞાનમાં સમુદય પ્રકાર વિસ્તાર પામે છે.
 તે પવિત્ર મનુષ્યને કેદાર પ્રકારના સંયમ કર્યા વગર જ અથવા કોઈ
 પશુ કર્યા વગર જ-એના મેળે જ-સમુદય જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

હૃદયેચિત્ત સન્વિત્ ॥ ૩૫ ॥

સૂત્રાર્થઃ હૃદયમાં ચિત્ત-સંયમ કર્યાથી મન-વિષયક જ્ઞાન
 પ્રાપ્ત થાય છે.

સત્ત્વપુરુષપર્યોરત્યન્ત મંકીર્ણયોઃ પ્રત્યયા વિશેષાદ્ભોગઃ
 પરાર્થસ્વાદન્યસ્વાર્થ મંયમાન્ત પુરુષજ્ઞાનમ્ ॥ ૩૬ ॥

સૂત્રાર્થઃ પુરુષ અને મુદ્ધિ, એ અતિસમ પૃથક્ છે. તેમનામાં
 તિરકના અભાવને લીધે જ ભોગ પ્રાપ્ત થાય છે. તે ભોગ પરાર્થ
 અથવા અપર અથવા પુરુષને માટે છે. મુદ્ધિની એક અવસ્થાનું નામ
 ન્યાર્થ છે. એના કપર સંયમ દ્વારા પુરુષ (આત્મા) નું જ્ઞાન
 પ્રાપ્ત થાય છે.

આખ્યાઃ પુરુષ અને મુદ્ધિ એ મનને સમ્પૂર્ણ સ્વતંત્ર છે. તેમ

તે વિવેકદાન પ્રાપ્ત કરવામાં સફળતા પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે તેને અતિ કુચ્ચ પ્રકારનું દેવિજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. પરંતુ એવી સર્વ શક્તિયો, અતિ કુચ્ચ લક્ષ્ય અથવા તે પવિત્ર સ્વરૂપ આત્મજ્ઞાન અને મુક્તિ પ્રાપ્તિને માટે પ્રતિબન્ધક સ્વરૂપ છે. એ શક્તિયો યોગમાર્ગે મનન કરતાં પ્રાપ્ત થઈ શકે છે ખરી, પરંતુ યોગી ને એ શક્તિયોનો ત્યાગ કરે તોજ તે અતિ કુચ્ચ પ્રકારનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે. જો તે એ શક્તિયો પ્રાપ્ત કરવા માટે ઝોળાય તો તેની અધિક કુન્નતિ થાય નહિ.

यन्धकारणशयिष्यान् प्रचारमयेदनाच्च चित्तस्य पर-
शरीरावेशः ॥ ૩૯ ॥

સત્યાર્થ: જ્યારે યન્ધનું કારણ સિયિત થઈ જાય અને ચિત્તના પ્રચાર મ્યાનોને (અથવા નાડીઓના સમુદાયને) નબળી થઈ ત્યારે તે અન્ય (મનુષ્ય) ના શરીરમાં પ્રવેશ કરી શકે છે.

વ્યાખ્યા: યોગી અન્ય એક દેહમાં અવસ્થાન કરી તે દેહમાં ક્રિયાશીલ રહેવા છતાં પણ કોઈ એક મૂલદેહમાં પ્રવેશ કરી તેને સંચાલન કરી શકે છે, અથવા તે (યોગી) કોઈ ઈવિત શરીરમાં પ્રવેશ કરી તે દેહના મન અને ઇન્દ્રિયોને નિરૂદ્ધ કરી શકે છે, અને તેટલા સમયને માટે તેજ શરીરમાં રહી કાર્ય કરી શકે છે. પ્રકૃતિ પુરૂષનો વિવેક પ્રાપ્ત કર્યાથી જ તે યોગી એ પ્રમાણે કરી શકે છે. તે (યોગી) અન્યના શરીરમાં પ્રવેશ કરી શકે છે. કારણ કે તેનો આત્મા કેવળ સર્વ વ્યાપક છે એમ નથી પણ તેનું મન પણ (અવસ્થા યોગીઓના અભિપ્રાય પ્રમાણે) સર્વ વ્યાપક છે અને તે સર્વ વ્યાપક મનનો માત્ર એક અંશ જ છે. આ સમયે તો તે કેવળ શરીરના સ્નાયુ મંદળની અંદર રહીને જ કાર્ય કરી શકે એમ છે. પરંતુ યોગી જ્યારે એ સ્નાયવીય પ્રવાહથી પોતાને મુક્ત કરી શકે

મુત્તાર્થઃ શરીર અને આકાશના સંબંધ પ્રત્યે ચિત્તનો સંયમ કયાંથી યોગી રૂના જેવો હલકો થઈ શકે છે, તેથી તે આકાશ માર્ગે મનન કરી શકે છે.

વ્યાખ્યા: આકાશ એજ આ શરીરનું ઉપાદાન છે. આકાશોગ એક પ્રકારે વિદ્યુત ચમ્ર આ શરીરનું ઉપધારણ કર્યું છે. જો યોગી, શરીરના ઉપાદાન સ્વરૂપ આકાશ-વાતુ પ્રત્યે સંયમ પ્રયોગ કરે તો તે આકાશની પેઠે લઘુતા પ્રાપ્ત કરે છે અને જે સ્થળે ઈચ્છા હોય ત્યાં વાયુની અધ્યમા ઘટ્ટને ગમે ત્યાં આવ જઈ શકે છે.

ચદિરકલ્પિતા કૃતિર્મંદાચિદેહા તતઃ પ્રકાશાચરણ ક્ષયઃ ॥ ૪૪ ॥

મુત્તાર્થઃ મનની મયાર્થ જાણવતિ અચત્ મનની (જાણ) ધારણા તેનું નામ મંદા વિદેહ. તેના ઉપર સંયમ-પ્રયોગ કયાંથી પ્રકાશનું આવરણ હાથ ધાય છે.

વ્યાખ્યા: અજ્ઞાનતાને લીધે મન કંપના કરે છે કે: હું દેહમાં રહીને કાંઈ કરું છું. જો મન સર્વ વ્યાપક હોય તો આપણે કેવળ માત્ર એક પ્રકારના રૂનાનું ગંડગ દ્વારા આગલ રહીશું અથવા અહીં એક શરીરમાં આગલ કરી રાખીએ શા માટે? એને માટે કોઈ યુક્તિ જાણવામાં આવતી નથી. યોગીને ઈચ્છા થાય છે કે: તે ઈચ્છાનુસાર સ્થળે પોતાના અહં-મમાત્વ બાંધેલા અનુભવ કરે તો તેમ જાની શકે છે. જ્યારે તે એમાં સુરંગતા પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે પ્રકાશ ઉપરનું સર્વ આવરણ દૂર થઈ જાય છે અને સર્વ અન્યકાર તથા અજ્ઞાન દૂર જઈ રહી સર્વ તેમના સન્મુખ ચૈતન્યમય બાંધે છે.

સ્થૂલ સ્વરૂપ સુક્ષ્માન્વયાર્થયત્ત્વસંયમાદ્ભૂતજયઃ ॥ ૪૫ ॥

મુત્તાર્થઃ પ્રત્યેક જૂતોની સ્થૂલ, સ્વરૂપ, સ્વદમ, અન્યથા અને

તેણે પિયાર જ છે. જ્યાં કરતાં તેમનું રોજીતું થું છે ? સર્વવિધિ
માન થું એ વળુ જ્યાં સમાન જ છે. એ તેણે મન ૧૫૨ આપે
મળે છે. જ્યાં તુપી મળતું અસ્તિત્વ છે. આ તુપી સર્વે વર્તિમાન
નો સંભવ રોજી થો છે. પરંતુ આપણું-યોગીઓનું કલ્પ નો મળ્યા
વળુ આવીત રાજ્ય દોષ છે. આપણા નજી સ્થળે પહોંચતાં મળે
નો મનના નજી કરતાં પછી નજીત મળતાં જ્યાં કરી આજીવન થું
પછી મળતું અસ્તિત્વ દોષ છે. આ તુપી આપણે કલ્પ કરતાં
નિમિત્ત રાજ્ય છોડે જ્યાં સમાન. મારેજ જન્મ-મરણથી મુક્ત
થતાના કલ્પાવાળા મુખ્ય જોડાએ મનોરથ કરી આજીવન થું
એજ મનરથ છે.

સ્વામ્યુપવિસમ્યજન મનસ્વયાહરણ તત્ત્વ પુનરવિષ્ણુ વસનાતુઆરો

સાધ્યાર્થ : દેવતા આદિ પ્રસાદન દ્વારા તોપણ તે પ્રાપ્તે આસક્ત
થા રૂપિત નથી. તેમાં માત્રાત્મી અનિષ્ઠ થવાની આવક રહે છે.

સ્વામ્યાર એ અવસ્થામાં અનેક વિધિ ૧૫૨૦ થાય છે.
૧૫ આદિ યોગીઓને સોમાવડા આપે છે. તેઓ એમ કલ્પતા નથી
કે રોજી મનુષ્ય સંજ્ઞા રૂપે મુક્ત થાય. આપણે મનુષ્ય છો તો
જ્યાં પગાવણ છોડે તેજ પ્રમાણે દેવો પણ છે. હવે કલ્પિત તેઓ
આપણા કરતાં અધિક છદ્મોરે દોષ છે. આપણા દ્વારા પદમથ
થતાના તેમને સર્વદા જ્યાં રહે છે. જે યોગીઓ સમ્પૂર્ણ સિદ્ધ થઈ
વકા નથી તેઓ મરણ પામ્યા પછી દેવતા થાય છે. તેઓ સીધે
માન નાંકે જતા, જાણુને એક રસ્તે યજ્ઞને મળત કરે છે, અને
એવી વર્તિત્વો પ્રાપ્ત કરે છે. તેમને પુનઃ જન્મ પામવા કરવો પછી.
પરંતુ તેઓ એ સર્વે યોગને યોગી થો છે, અને એકમ તેજ
કલ્પ થવાને પહોંચી થો છે તેઓ મુક્ત થઈ જાય છે.

चतुर्थ अध्याय ।

કેવલપાદ.

जन्मोपधि-मन्त्र-तपः-समाधिज्ञाः सिद्धयः ॥ १॥

સુત્રાર્થઃ જન્મ, ઔપધ, મન્ત્ર, તપસ્યા અને સમાધિ, એ દ્વારા સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે.

આખ્યાઃ કથિત જીવમાં આવે છે કે: મનુષ્ય પૂર્વે જન્મ સિદ્ધ ક્ષમતા સહિત મહત્વ કરે છે, અને આ જન્મમાં તેનું ફળે બોગવે છે. સાંખ્ય દર્શનના પિતા સ્વરૂપ કપિલ સંપત્તી કહેવામાં આવે છે કે: તેઓ સિદ્ધ રૂપે જ જન્મ્યા હતા. "સિદ્ધ" શબ્દનો સં- ખ્યાર્થ એ છે કે: તેઓ કૃતકાર્ય થયા છે. યોગીઓ કહે છે કે: રસાયન વિદ્યા અર્થાત આયુધિદ્વારા એ સર્વ શક્તિઓ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. તમે સર્વ જાણો છો કે: રસાયણ વિદ્યાનો પ્રારંભ આલોકેનિક દ્વારા થયો છે. મનુષ્યો પારસમણિ, (Philosopher's stone), સંજીવની અમૃત, (Elixir of life) ક્ત્યાદિનો શોધ કરતાં ભારતવર્ષમાં રસાયણ નામક એક સમ્પ્રદાય હતો. તેમનો એ અભિ- પ્રાય હતો કે: સદ્ગતિ તથા પ્રિયતા, શાન, આખ્યાત્મિકતા અને ધર્મ,

• આલોકેનિક-તાણુ વગેરે દ્વારા પાટુમાંથી સોલ્ફર રશ્મિ વગેરે બનાવવાની વિદ્યા. પૂર્વે યુરોપમાં ખુબ રૂપે એ વિદ્યાની વિશેષ ચર્ચા થઈ હતી. "સંજીવની અમૃત" એટલે એક પ્રકારનો ડાકપત્રિક રસ કે જે દાંડા માનવ અમર થઈ શકે

આપણા ધરીરની રચના કરી દર્શાવે છીએ તો સમ્પૂર્ણ રૂપે ધરી-
 ના પદ્ધતિ નક્કિ કરતાં કેવળ તેને કમલઃ પરિવર્તિત કરી, શા માટે
 આ કથાએ જરીર અનુભવ ન કરવું ? તમને એવો જનુ વિશ્વાસ હતો
 કે, પામલ અને અપકમા અતિ અદ્યતન રક્તિ સમાવધી છે. એ
 કે પાને એક અમુક વજુભી કામ નૈયાર કપાળી (એનો ધરીરમાં
 પામલ કપાળી) મનુષ્ય પામલના છાંદાનુસાર ધરીરને અવિનુ
 રા. ની છે. તથા પામલ કદબાક મનુષ્યને એવા પમુ વિશ્વાસ
 હતો કે કેવળ એવવાનું નવન આકાલ-અમનાદિક સિદ્ધિ અર્પે
 છે. આપણા પામલ આપણા આપણાંક આપણી, વિદ્યેયઃ ઔપ-
 પમ પામલના પામલ, આપણ રસાપણ રાસાના દારા પ્રાપ્ત કર્યો
 છે. કેવળ પામલ-પામલના કદ છે કે : અમારા પમુ મૂખ્ય ગુરુઓ,
 કદ પમુ તમન પામલ ધરીરના ના વિમાન છે. પામ સંબંધી
 કે મદાપુરના પમાણ કાપાળી ના કરી રક્તિ તેમ નથી તે
 પનરક્તિ આપણ પમુ કપાળા કથન નીકારે. અન્વરક્તિ-મન્વ-
 નામક કદબાક પવિત્ર રચના છે તે રક્તિ (મન્વ) પામલ નિયમ-
 કારક કન્વા-પણ કપાળી તેમાયા આપણેકારક રક્તિ પ્રાપ્ત થઈ શકે
 છે. આપણે રક્તિ દિવલ એક મદાપુ અદ્યતન પનાંની વચમા,
 નિયત કરીએ છીએ. પરંતુ આપણે તે સંબંધી કાલ પણ રક્તિ
 પ્રાપ્ત કરતા નથી-અરે આપણે તેના સંબંધી વિચાર સુદા કરતા
 નથી. આપણે તો તેને માત્ર સામાન્યજ સમજીએ છીએ. મનુષ્યની
 રક્તિ, રક્તની રક્તિ અને મનની રક્તિની હાજ નથી. અર્થાત્
 તે અનહદ છે. અતિવચ છે. અનન્ત છે. તપસ્યા-તમે જોઈ શકો
 કે : પ્રત્યેક ધર્મેમા તપસ્યા અને સન્વરત સંબંધી ઉપદેશ દેવામા
 આપ્યો છે. ધર્મેમા એ સર્વ અંગના સાધન કરવાના વિધમા કિ-

નિમિત્ત. કનકિને માટે આનન્દ છે, તે કવન પ્રતે વિમાન
પ્રત્યે માટે પ્રાપ્તિ દેવ વિનુ સંપન્ન નથી. અનુભવ અનુભવ
પ્રત્યે પ્રત્યે પ્રત્યે વિમાન છે. અર્થાત્ તેમાં પ્રતિનિધિ દે
સતે કે પ્રતિ જ. અનુભવ પ્રત્યે દેવ છે. એવ પ્રમાણે અનુભવ
પ્રત્યે પ્રત્યે દેવતાઓ મુકારે નિમાણ કરી રહ્ય છે (અર્થાત્
વિમાન પ્રત્યે વિમાન છે.) પરંતુ પ્રાપ્તિ અનુભવના આનન્દ બીજા
અર્થાત્ (અર્થાત્ અનુભવના પ્રત્યે અર્થાત્ અર્થાત્) તે સત્ય
વિમાન પ્રત્યે પ્રત્યે પ્રત્યે નથી બધા દેવતા એ આનન્દ પ્રત્યે
કેવી દેવ કરી દેવ ત્યારે જ તે દેવતા પ્રત્યે દેવ છે.

વિમાનવિમાનવિમાન સાચાત્ ॥ ૪ ॥

સુપ્રધાન. એવી માત્ર પાતાના અર્થાત્ દેવતા અનુભવ વિમાન
દેવતા દેવતા છે

આપના કર્મવાદ પ્રત્યે એ છે કે. આપણે આપણા સત્ય
અસત્ય કર્મના દેવતા અનુભવના હોય, અને તેને દેવતા પ્રત્યે
દેવતા એ છે કે. પ્રત્યે પાતાના મદિમા (પ્રત્યે) દેવતા પ્રત્યે
દેવતા પાતાના-આપના મદિમા દેવતા દેવતા છે અને તે સાચે
કર્મવાદના પ્રમાણ દેવ છે. મુલ કર્મના મુલ દેવ અને અનુભવ કર્મના
અનુભવ દેવ દેવ છે. પરંતુ એ મુલ-અનુભવ કર્મ આપના ઉપર
પ્રમાણ વિમાનના દેવતા પાતાના આપના દેવતા નથી. સત્ય
દેવતા અનુભવ કર્મ એ દેવતા પ્રત્યે (આપના) ના સ્વ સ્વરૂપ પ્રમાણ
દેવતા અનુભવ દેવ છે, પરંતુ મુલ કર્મ એ કર્મના પ્રત્યે અનુભવ
દેવ દેવ છે. ત્યારે જ પ્રત્યે (આપના) નો મદિમા પ્રત્યે દેવ
છે. તેમ જ પ્રત્યે (આપના) પ્રત્યે કરી પ્રત્યે પ્રતિનિધિ પ્રત્યે
નથી તેમ જ તે દેવતા તે તમારા મદિમાને-તમારા નિજ સ્વરૂપને

કર્તા કર્તા નથી. કામજ છે તેમજ વાસનાઓ કર્તા નથી તેઓ કેવળ કર્મ કરી જાય છે. તેઓ કેવળ અન્ય જનોના હિતને માટે કર્મ કરે છે. અન્યજનો પ્રત્યે વપકાર કરે છે, તેમ જતા તેઓ રજની આકાંક્ષા રાખતા નથી. તેથી તેઓ નેતા કર્મ-રજના ભેદાતા થતા નથી. પરંતુ સામાન્ય મનુષ્યો કે જેઓ એવી સંવંધી વચ્ચે અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી ચક્રવાત નથી તેમને માટે કર્મ ત્રણ પ્રકારના છે. (૧) કુલ્ય (અસલ કર્મ) (૨) ગુહ્ય (સલ કર્મ) અને મિશ્ર (અસલ-સલ નામે સંહિત.)

તતસ્તદ્વિષાદ્વાનુગુણાભાસે વામિ મ્વન્તિ વસિવા-
માસુ ॥ ૮ ॥

સૂત્રાર્થ: એ ત્રણ પ્રકારના કર્મોમાંથી કેવળ તેજ વાસનાઓ પ્રકટ થાય છે કે જે તેજ અવસ્થામાં પ્રકટ થવા યોગ્ય છે. (બીજી વાસનાઓ અમુક સમયને માટે ગુપ્ત બાંધે રહે છે.)

બ્રાહ્મણ કસપના કરો કે મોં, સલ, અસલ, અને મિશ્રિત એવા ત્રણ પ્રકારના કર્મ કર્યા ત્યાર પછી મ્હારું મનુ થયું. હું સ્વર્ગમાં દેવતા થયો. મનુષ્યદેહની વાસના અને દેવદેહની વાસના એ બન્ને એક પ્રકારની નથી. દેવતાનું શરીર ભોજન-પાન વગેરે કંઈ પણ કરતું નથી. તેમ થવાથી આત્માની પૂર્વની અસુખા (નહિં ભોગવેલી) કર્મ, આહાર અને પાનની વાસના સુખન થઈ રહી છે તે કયા જાય? જો હું દેવતા બનું તો પણ તે કર્મે કયા જાય? એનો ઉપાય એ છે કે: વાસના એ યોગ્ય અવસ્થા અને ધ્યેય પ્રાપ્ત થતાજ પ્રકટ થાય છે. જે વાસનાઓને પ્રકટ થવાની યોગ્ય અવસ્થા પ્રાપ્ત થઈ છે તેજ કેવળ પ્રકટ થશે, અને બાકી રહેલી વાસનાઓ (યોગ્ય અવસ્થા અને ધ્યેયને અભાવે) સંચિત થઈ રહેશે. આ

તુરંતજ આહુક થાઓ ! આજેજ આહુક થાઓ !

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ અને સ્વામી વિવેકાનંદના
બકતોને અમૂલ્ય પ્રસાદ !

પ્રત્યેક સાયબેરીમાં તથા પ્રત્યેક ઘરમાં વાંચવા લાયક
ધાર્મિક માસિક પત્ર !

ભારત જીવન.

પ્રાર્થિક મૂલ્ય રૂા ૨-૮-૦

અદિકા માટે

પોસ્ટેજ ભરૂં.

રૂા ૮-૮ ૦ અપના સીડી નં ૮

અધ્યાત્મ જ્ઞાનના જિજ્ઞાસુ-નુમત્તઓ માટે રામકૃષ્ણ મહંતા
સ્થાપક મહાત્મા વિવેકાનંદજી વિશેરે અન્ય ત્યાગી, વિનયી અન
ભયી સાધુ મંત્રોદારા શ્રદ્ધાપૂર્ણ અમનમય પેષાનો સમાવેશ થઈને
પ્રગટને મળશે. જીવ, માયા, કલ્મશ, મોક્ષ, ગેય ગદ્ય અભ્યા
સામ ચિંપિ, અધ્યા રસ્ય, જ્ઞાન, પારખા, મમાપિ, કાલકાલનગમી
ક્રિયાઓ, અર્વાચીન મંત્રીનાં તથા મંત્રોના જીવન-ચારના, તથા
“ યોગાનંદનો યોગાશ્રમ ” અથવા “ જીવન મુક્તિનો મહામય ”
નામક મામાજિક-ધાર્મિક નવલકથા (રૂા રૂા. મહેતા કૃત) ના
અક્ષિ. વૈગળના લેખો પ્રમત્ત થાય છે

લેટ:- શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ તથા સ્વામી વિવેકાનંદના
૧૨૪૧૦ માસિકની મહેતોની હાથી તથા ‘સાચવાન

પુસ્તક એક મળશે એમન પોસ્ટ નામક ગદ્યકથા ના પાંચ અન્ય
શૂદ્ધ થશે તત આદક થાઓ ૫૫૫૫૫૫ -

પહેલાની
પ્રથમ એમી એજન્ડા
જાહેર છે

હાથાભાઈ રામચંદ્ર મહેતા.
ગાંધી - ભારત જીવન નામના સાદ

